

A jelen kötetben olvasható tanulmányok egy része előadás-ként hangzott el az ELTE Bölcsészettudományi Kara Történettudományok Doktori Iskolájának 2013. május 30-31-én tartott középkortudományi konferenciáján, más írások szerzői pedig a Kar Történeti Intézete keretében zajló mesterképzés középkori szakirányának hallgatói.

A Micae Mediaevales korábbi kötetéhez hasonlóan a jelen válogatásnak is az egyik fontos vonása a sokszínűség, amely tematikai, kronológiai és földrajzi értelemben egyaránt érvényes. A kötet tanulmányai remélhetőleg hasznos hozzájárulást jelentetnek a hazai középkortudomány egyes nyitott kérdéseinek tisztázásához, bemutatják, hogy milyen problémák foglalkoztatják a fiatal kutatókat, és emellett a szélesebb szakmai közvéleményt is megismertethetik az ELTE Bölcsészettudományi Karán zajló középkortudományi képzés színvonalával.

Tanulmányok

Micae Mediaevales

MICAE MEDI AEVA LES III

*Fiatal történészek
dolgozatai
a középkori
Magyarországról
és
Európáról*

2013

MICAE MEDIAEVALES

III.

Fiatal történészek dolgozatai a középkori Magyarországról és Európáról

SZERKESZTETTE

Gál Judit, Péterfi Bence,

Vadas András, Kranzieritz Károly

ELTE BTK Történelemtudományok Doktori Iskola

Budapest

2013

ELTE BTK Történelemtudományok Doktori Iskola
Tanulmányok – Konferenciák
6. kötet

Sorozatszerkesztő
Székely Gábor

Lektorálták

Bárány Attila, Draskóczy István, Érszegi Géza, Ryszard Grzesik, Klaniczay Gábor,
Körmendi Tamás, Nagy Balázs, Sággy Marianne, Thoroczkay Gábor

Nemzeti Fejlesztési Ügynökség
www.ujszecsenyiterv.gov.hu
06 40 638 638

A projektek az Európai Unió támogatásával, az Európai Szociális Alap társfinanszírozásával valósulnak meg.

A kiadásért felel Dr. Dezső Tamás, az ELTE BTK dékánja

A kiadvány műszaki szerkesztője: Szabó János (ELTE BTK)

A kötet megjelenésére az „Önálló lépések a tudomány területén” ELTE TÁMOP-4.2.2/B-10/1-2010-0030 projekt Bölcsészettudományi Kari alprojektje valamint a Magyar Lajos Alapítvány támogatásával került sor.

Nyomtatta és kötötte a Komáromi Nyomda Kiadó és Kft.
Felelős vezető Kovács Jánosné

A tanulmányok szerzői © Belucz Mónika, Benei Bernadett, Gál Judit, Gyönki Viktória, Kelényi Borbála, Krzysztof Morgiel, Novák Ádám, Péterfi Bence, Rákos-Zichy Johanna, Rózsa Márton, Ternovác Bálint, Uhrin Dorottya, Vadas András

A kötet szerkesztői © Gál Judit, Kranzieritz Károly, Péterfi Bence, Vadas András

ISBN 978-963-284-365-0
ISSN 2062-2198

Tartalomjegyzék

DRASKÓCZY ISTVÁN – NAGY BALÁZS: <i>Előszó</i>	9
Rövidítésjegyzék	11
RÁKOS-ZICHY JOHANNA: <i>„Ami azonban a hívőbb keresztényeknél nem fordul elő”</i> . 3–5. századi keresztény szerzők a halotti lakomákról	13
BELUCZ MÓNICA: <i>A nők szerepe Szent Patrik írásaiban</i>	29
GYÖNKI VIKTÓRIA: <i>Emberölés esetén fizetendő váltság a Grágásban</i> . <i>A korai izlandi igazságszolgáltatási gyakorlat</i>	45
TERNOVÁČZ BÁLINT: <i>A bogumil eretnekség az Észak-Balkánon</i> <i>a 10–11. században</i>	65
KRZYSZTOF MORGIEL: <i>Szemponatok az ún. Monomachos-korona</i> <i>vizsgálatához</i>	77
RÓZSA MÁRTON: <i>A másodrangú arisztokrácia kialakulása</i> <i>a Komnénos-kor elején</i>	83
GÁL JUDIT: <i>A dalmáciai egyházszervezet jellemezői és 11–13. századi átalakulása</i>	99
BENEI BERNADETT: <i>Krónikafolytatások a 13. század elején?</i> <i>Historiográfiai áttekintés</i>	117
UHRIN DOROTTYA: <i>A Várad Regestrum veneficiummal</i> <i>és maleficiummal kapcsolatos esetei</i>	133
NOVÁK ÁDÁM: <i>Levelek Budáról. Az országnagyok levelei a városoknak</i> <i>V. László halála után</i>	153
PÉTERFI BENCE: <i>Korvin János zagorjei öröksége: A Vitovec-fivérek ellen</i> <i>vezetett 1488. évi hadjárat és háttere</i>	167

KELÉNYI BORBÁLA: <i>Magyar kifejezések késő középkori női nemesi végrendeletekben</i>	181
VADAS ANDRÁS: <i>„A Dunára én bizony nem megyek, mert még nem akarok meghalnom”. A Duna jégjelenségei a kora újkorban (1530–1650)</i>	219
Köszönetnyilvánítás	237
A szerzőkről.....	239

Table of Contents

ISTVÁN DRASKÓCZY – BALÁZS NAGY: <i>Foreword</i>	9
<i>List of Abbreviations</i>	11
JOHANNA RÁKOS-ZICHY: <i>The Funeral Banquets in Third-Fifth Century Christian Literature</i>	13
MÓNIKA BELUCZ: <i>The Role of Women in Saint Patrick's Writings</i>	29
VIKTÓRIA GYÖNKI: <i>Ransom in the Case of Homicide in Grágás: Early Icelandic Pragmatic Jurisdiction</i>	45
BÁLINT TERNOVÁ CZ: <i>The Bogumil Heresy on the Northern Balkans from the Tenth to the Eleventh Century</i>	65
KRZYSZTOF MORGIEL: <i>The Monomachos Crown</i>	77
MÁRTON RÓZSA: <i>Development of Second-Class Aristocracy in the Early Komnenian Period</i>	83
JUDIT GÁL: <i>The Transformation of the Dalmatian Church Organization from the Eleventh to the Thirteenth Century</i>	99
BERNADETT BENEI: <i>Chronicle Continuations in the Beginning of the Thirteenth Century? A Historiographical Overview</i>	117
DOROTTYA UHRIN: <i>Accusations of Maleficium and Veneficium in the Várad Register</i>	133
ÁDÁM NOVÁK: <i>Letters from Buda: Dispatches to the Towns from the Members of the Royal Council after the Death of Ladislas V</i>	153
BENCE PÉTERFI: <i>John Corvin's Heritage in Zagorja: A Military Campaign against the Vitovec Brother of 1488 and Its Background</i>	167

BORBÁLA KELÉNYI: <i>Hungarian Words in Late Medieval Hungarian</i> <i>Noble Women's Last Wills</i>	181
ANDRÁS VADAS: „ <i>I Am Not Going on the Danube's Ice since I Don't Want to Die</i> ” <i>The Ice-Regime of Danube in the Early Modern Times (1530–1650)</i>	219
<i>Acknowledgements</i>	237
<i>Notes on Contributors</i>	239

Rövidítésjegyzék

ÁMTF	Györffy György: <i>Az Árpád-kori Magyarország történeti földrajza</i> . I–IV. köt. Budapest: Akadémiai Kiadó, 1963–1998.
Csánki	Csánki Dezső: <i>Magyarország történelmi földrajza a Hunyadiak korában</i> . I–III., V. köt. Budapest: Magyar Tudományos Akadémia, 1890–1913. repr. Budapest: Állami Könyvtérjesztő Vállalat, 1985.
DHA	Georgius Györffy: <i>Diplomata Hungariae antiquissima accedunt epistolae et actae ad historiam Hungariae pertinentiam (ab anno 1000 usque ad annum 1196)</i> . I. Budapest: Akadémiai Kiadó, 1992.
DF	MNL OL, U szekció, Diplomatikai Fényképgyűjtemény
DL	MNL OL, Q szekció, Diplomatikai Levéltár
KMTL	Kristó Gyula (főszerk.): <i>Korai magyar történeti lexikon (9–14. század)</i> . Budapest: Akadémiai Kiadó, 1994.
MNL OL	Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára (Budapest)
MTA	Magyar Tudományos Akadémia (Budapest)
PL	Jacques Paul Migne (szerk.): <i>Patrologiae cursus completus. Series Latina</i> . I–CCXXI. köt. Lutetiae Parisiorum: Garnier, 1844–1865.
Smičiklas	Tadeus Smičiklas (szerk.): <i>Codex diplomaticus regni Croatiae, Dalmatiae et Slavoniae</i> . I–XVII. köt. Zagreb: Academia Scientiarum et Artium Slavorum Meridionalium, 1904–1984.
SRH	Szentpétery Imre (szerk.): <i>Scriptores rerum Hungaricarum tempore ducum reumque stirpis Arpadianae gestarum</i> . I–II. köt. Budapest: Magyar Tudományos Akadémia, 1937–1938. Repr. szerk. Szovák Kornél – Veszprémy László. Budapest: Nap Kiadó, 1999.

KELÉNYI BORBÁLA

*Magyar kifejezések késő középkori női nemesi végrendeletekben**

JELEN TANULMÁNY AZ ÁLTALAM EDDIG VIZSGÁLT késő középkori női nemesi végrendeletekben előforduló magyar szavakat mutatja be. Erre az ad lehetőséget, hogy a testamentumban a hagyományozó által egyebek mellett felsorolt adományozandó tárgyakat számos esetben magyarul, vagy latinul és magyarul adja meg az oklevél.

A tanulmány bevezető része a magyar nyelvű írásbeliséggel foglalkozik, majd rövid összefoglaló után következik a szószedet, amelyben a magyar szavak találhatók meg magyar és – ha a forrásban olvasható – latin magyarázattal, illetve a szavak előfordulási helye.

Nem kirívó, hogy e források magyar kifejezéseket is tartalmaznak, mivel ezek más-hol és korábban is előfordulnak. A latin nyelvű szövegekben ugyanis kisebb-nagyobb számban csaknem minden forrásban előfordulnak magyar vagy más nyelvű szavak, kifejezések, mondattörödékek, amelyek lefordíthatatlan magyar szavakat, földrajzi neveket, személy- és közneveket jelölnek.¹ Ugyanakkor a középkor utolsó évtizedeiből eddig ismert összesen mintegy 50 egészében magyar nyelvű forrás azt mutatja, hogy a magyar nyelv alig kapott teret a középkori jogi írásbeliségben.² A középkori Magyarországon legnagyobb írásos tevékenységet folytató szervezet, a hiteleshelyek az egész országot behálózva a közjegyzőkhöz hasonlóan végezték a magánjogügyletek írásba foglalását, illetve királyi parancsra vagy hatósági megkeresésre működtek közre tanúként a kormányzati és bírósági eljárásoknál, és arról oklevelet állítottak

* A tanulmány elkészítésében nyújtott segítségét köszönöm Érszegi Gézának és Draskóczy Istvánnak, valamint C. Tóth Norbertnek, hogy kéziratait rendelkezésemre bocsátotta.

1 Ez a jelenség más országok írásos emlékeiben is hasonlóan kimutatható már a 11. századtól. Istványi Géza: *A magyarnyelvű írásbeliség kialakulása*. Budapest: Egyetemi Nyomda, 1934. 11.; Dömötör Adrienne: *Régi magyar nyelvemlékek*. Budapest: Akadémiai Kiadó, 2006. 13.; Solymosi László: Anyanyelv és írásbeliség a középkori Magyarországon. *Történelmi Szemle* 53, No. 4 (2011): 479–501.

2 Solymosi László: Anyanyelv és írásbeliség i. m. 496.

ki közhitelű pecsét alatt. Itt az írásbeliség latinul folyt, ami biztosította e nyelv széles körű használatát.³ A többféle beszélt nyelvvel szemben egy olyan nyelvre volt szükség, amely a jogi fogalmakat egységesen fejezte ki.⁴ A középkori magyar nemesség igénye az írásbeliségre általában a föld tulajdonjogára vonatkozott, a magyar nyelv a magán írásbeliségben jelent meg.⁵ A magyar nyelv elterjedésével kapcsolatban megemlítendő a közismert 1517-es eset a Nyitra megyei Novák faluból: a magyar–szláv nyelvhatáron túl fekvő településen sem a plébános, sem káplánja nem tudta meggyónatni Majtényi Márton végrendelkezni akaró feleségét, mivel egyikük sem tudott magyarul, így végül egy átutazóban levő pap gyónatott helyettük.⁶ Bár nem magyar nyelvű, itt kell szólni Mikcseveci Boldizsárné 1504-ben, glagolita írással lejegyzett végrendeletéről, melyet több példányban is átírtak latinra.

A magyar nyelvű írásbeliség gyakoribbá válásának kezdetei a 15. század legvégére esnek,⁷ elsőként misszilis levelek nyelveként.⁸ A nők esetében az írás-olvasás és a latin ismerete ritkábban fordult elő, bár erre is akadt példa,⁹ Mindössze néhány nőkhöz kapcsolható, egészében magyar nyelvű irat maradt fenn a késő középkorból,¹⁰ il-

- 3 Erre jó példa Vér András záloglevele, melynek záradéka tartalmazza, hogy csak addig érvényes, amíg káptalanban bevallást nem tesz. L. Benkő Loránd (főszerk.): *A magyar nyelv történeti-etimológiai szótára*. I–IV. köt. Budapest: Akadémiai Kiadó, 1967–1984.; Hegedűs Attila – Papp Lajos (szerk.): *Középkori leveleink 1541-ig*. (Régi magyar levelestár 1.) Budapest: Tankönyvkiadó, 1991. 21–22. Ennek kritikáját és kiegészítését l. Bessenyei József: *Középkori leveleink 1541-ig. Történelmi Szemle* 36, No. 3–4 (1994): 327–334.; Istványi Géza: *A magyarnyelvű írásbeliség i. m. 24.*; Tarnai Andor: „A magyar nyelvet írni kezdik”. *Irodalmi gondolkodás a középkori Magyarországon*. (Irodalomtudomány és kritika) Budapest: Akadémiai Kiadó, 1984. 269.; Solymosi László: *Anyanyelv és írásbeliség i. m. 498.*
- 4 Uo. 500.
- 5 Fügedi Erik: *Verba volant. Középkori nemességünk szóbelisége és az írás*. In: *Uő: Kolduló barátok, polgárok, nemesek. Tanulmányok a magyar középkorról*. Budapest: Magvető Kiadó, 1981. 461–462.
- 6 Solymosi László: *Anyanyelv és írásbeliség i. m. 483.*
- 7 Istványi Géza: *A magyarnyelvű írásbeliség i. m. 3.*; Tarnai Andor: „A magyar nyelvet írni kezdik” i. m. 267.
- 8 Enyingi Török Imre menyasszonyának 1485-ben Kállai Jánoshoz írt levelében pár soros köszöntője Vegyes közlések. *Századok* 11, No. 1 (1877): 94.; Hegedűs Attila – Papp Lajos (szerk.): *Középkori leveleink i. m. 9–10.*; Istványi Géza: *A magyarnyelvű írásbeliség i. m. 16.*
1479–90: Várdai Aladár misszilis Hegedűs Attila – Papp Lajos (szerk.): *Középkori leveleink i. m. 3–5.*; Istványi Géza: *A magyarnyelvű írásbeliség i. m. 17.*
A Várdai család levelezését l. Nagy Imre – Nagy Iván – Véghely Dezső (szerk.): *A zichi és vásonkeői gróf Zichy-család idősb ágának okmánytára*. I–XII. köt. Pest: Magyar Történelmi Társulat, 1871–1931.; Fügedi Erik: *Verba volant i. m. 454.*; 1510: Szalkai László levele Tarnai Andor: „A magyar nyelvet írni kezdik” i. m. 267–268.
- 9 Istványi Géza: *A magyarnyelvű írásbeliség i. m. 23.*; Tarnai Andor: „A magyar nyelvet írni kezdik” i. m. 219.
- 10 1508: Batori Anna nyugtája. Hegedűs Attila – Papp Lajos (szerk.): *Középkori leveleink i. m. 30–31.*; 1512–1526 között: Tárcai Borbála levele anyjához. Uo. 42–45., 46–49.; 1512: uo. 52–55.; 1516:

letve a Mohácsot követő néhány évtizedből.¹¹ Azonban női testamentum csak a 16. század második feléből ismert.¹² Ezzel szemben 1526 előtt férfiak néhány esetben magyar nyelven végrendekeztek¹³ (illetve ismert egy végrendelet hitelesítő megjegyzés is ezen időszakból¹⁴). A szórványemlékek leírása igen változatos annak köszönhetően, hogy nem volt egységes a magyar hangok leírására vonatkozó szabály, és azokat a valódi hangzásnak megfelelően latin betűkészlettel írták le, ami a magyar latintól eltérő hangjainak esetében nehézségekhez vezetett.¹⁵

Az írott forrásokat vizsgálva felmerül a kérdés, hogy egyáltalán miért írnak le egyes szavakat magyarul. Egyik oka az lehet, hogy a végrendeleteket szóban, magyarul tették

Drágfi Mária kelengyelajstroma uo. 58–64. Megjegyzendő, hogy az a Drágfi János – Mária bátyja – írta és látta el pecsétjével a kelengyelistát, akinek számos magyar nyelvű irata maradt fenn, végrendelete mellett. Uo. 1512: 40–42., 1514: 50–51., 1520: 76–78., 1523–26: 86–87., 1524: 87–93., 104–106.; 1518–1523: Kazsui Borbála elismervénye. Uo. 74–76. 1526: Bocskai Ilona levele. Uo. 136–138.

- 11 1539: Paksy Anna kelengyelajstroma: Radvánszky Béla: Magyar családélet és háztartás a XVI. és XVII. században. I–III. köt. [Budapest]: Helikon, 1879–1896. II. 6–7.; Hegedűs Attila – Papp Lajos (szerk.): Középkori leveleink i. m. 463–470.; Paksi Pál följegyzései is megmaradtak. Uo. 1506: 26., 1508: 32., 1510: 36.; 1549: Hathalmi Péterné Csúzi Magdolna hozománya. Döbrentei Gábor (s. a. r.): Kinizsy Pálné Magyar Benigna imádságos könyve. (Régi magyar nyelvemlékek II.) Buda: Magyar Királyi Egyetem, 1840. II. rész, 65–66.; Radvánszky Béla: Magyar családélet i. m. II. rész 8.
- 12 1551-ből, 1552-ből és 1554-ből összesen négy darab. Istványi Géza: *A magyarnyelvű írásbeliség i. m.* 41.
- 13 1490: Csáki Benedek (1688-i átiratban) Sváby Frigyes (közli): Csáky Benedek végrendelete magyar nyelven, 1490. *Századok* 7, No. 9 (1873): 648–649.; Radvánszky Béla: *Magyar családélet i. m.* III. 85. Kubinyi szerint ez a végrendelet csak a latin szöveg kései fordítása. Kubinyi András: Főúri és nemesi végrendekezés a Jagelló-korban. *Soproni Szemle* 53, No. 4 (1999): 332.; 1507: Rödi Cseh István: Hegedűs Attila – Papp Lajos (szerk.): *Középkori leveleink i. m.* 29–30.; 1517: Bodó Ferenc uo. 65–70.; 1524: Drágfi János uo. 94–101.; 1526: Drágfi János MNL OL DL 74 420. (17. századi másolat). MNL OL DL 65 220. (18. századi másolat); Mednyánszky, Báró: Drágffy Jánosnak 1526. esztendőben Mohácsi Táborból kelt utolsó rendelete. *Tudományos Gyűjtemény* No. 8 (1818): 24–32.
- 14 1525: Batthyány Ferenc: Hegedűs Attila – Papp Lajos (szerk.): *Középkori leveleink i. m.* 110–118.
- 15 Ezt mutatja be Galeotto Marzio is: „Hanem a németek, csehek és lengyelek néha anyanyelvükön, többnyire a latinon írnak, egyedül – a kereszténységet értem – Magyarország ír csupán latinul. Mert a magyar nyelv nem könnyen írható, miután a pontozás legcsekélyebb változtatása és különbsége megváltoztatja a kiejtés értelmét.” – Kazinczy Gábor (ford.): *Galeot Martius könyve Mátyás király jeles, bölcs és elmés mondásai és tetteiről*. Pest: [K. n.], 1863. 53.; Ladislaus Juhász (szerk.): *Galeottus Martius Narniensis: De egregie, sapienter, iocose dictis ac factis regis Mathiae ad ducem Iohannem eius filium liber*. (Bibliotheca Scriptorum Medii Recentisque Aevorum. Saeculum XV.) Lipsae: B. G. Teubner, 1934. 27. (6–7. sor); Hoffmann István: A magyar nyelv hazai szórványemlékei. In: Madas Edit (szerk.): *„Látjátok feleim...” Magyar nyelvemlékek a kezdetektől a 16. század elejéig*. Budapest: Országos Széchényi Könyvtár, 2009. 17.; Korompay Klára: A középkori magyar nyelv évszázadai. In: Madas Edit (szerk.): *„Látjátok feleim...” i. m.* 33–34., 37.

meg, és mivel csak a lejegyző fordította őket latinra, a leíráskor egyes szavakat egyszerűbb volt magyar alakban meghagyni, vagy esetleg nem volt ismert a latin megfelelője. Másrészt, ha ismert is volt a szóban forgó tárgy latin neve, a közérthetőség miatt megmaradt a latin mellett – vagy helyett – az anyanyelvi kifejezés is. Előfordulhat az is, hogy a magyar megnevezéssel pontosítani akarták az adott tárgyat a későbbi azonosítás megkönnyítése érdekében. Ha a latin kifejezés mellé odaírták a magyar alakot is, akkor ezekben a testamentumokban ezt a *vulgo, nomine* szóval vezették be, de adódik olyan eset is, amikor csak a magyar szót írták utána.

Hogyan azonosíthatók ezek a tárgyak? Szerencsés esetben ma is élő szavakat használ a forrás, mint például a szoknya, párta, köntös esetében. Ezen tárgyak azonosításánál is óatosan kell azonban eljárni, mivel elképzelhető, hogy a kifejezés régebbi jelentése nem egyezik a maival. Amennyiben nem ismerjük a ma is használt magyar megfelelőjüket, a jól bevált oklevélszótárakon,¹⁶ glosszáriumokon¹⁷ kívül a Középkori leveleink című kiadványt¹⁸ és Radvánszky Béla gyűjteményét¹⁹ ajánlott átnézni – nem megelégedve arról, hogy ezek többségében későbbi (kora újkori) szövegeket közölnek –, illetve néprajzi gyűjtéseket, ugyanis a korábban használt kifejezések továbbélhettek egyes tájegységek szavaiban.

1450 és 1526 között összesen 65 női nemesi végrendeletet²⁰ vizsgáltam, melyekből 34-ben található magyar szavak – nem számítva a földrajzi neveket, amelyekkel nem foglalkoztam. Az elemzett források nagyobb része 1485 után keletkezett. Egyelőre nem mutatható ki semmilyen tendencia abban, hogy mely családok testamentumaiban fordul elő magyar kifejezés, az mindenesetre elmondható, hogy a Várdai családhoz tartozó három feleség végrendelete kiemelkedően magas számú magyar kifejezést tartalmaz, elsősorban a fej díszei jelennek meg nagy számban és változatosságban.²¹

16 Czuczor Gergely – Fogarasi János: *A magyar nyelv szótára*. I–VI. köt. Budapest: Emich, 1862–1874.; Barta Antal: *A magyarországi latinság szótára. Glossarium mediae et infimae Latinitatis Regni Hungariae*. Budapest: Franklin, 1901.; Szamota István: *Magyar oklevél-szótár. Régi oklevelekben és egyéb iratokban előforduló magyar szók gyűjteménye*. Budapest: Hornyánszky, 1902–1906.; Melich János (s. a. r.): *Ambrosius Calepinus: Latin–magyar szótára 1585-ből*. Budapest: MTA 1912.; Benkő Loránd (főszerk.): *A magyar nyelv történeti-etimológiai szótára*. I–IV. köt. Budapest: Akadémiai Kiadó, 1967–1984.; Boronkai Iván – Bellus Ibolya – Szovák Kornél (szerk.): *Lexicon Latinitatis medii aevi Hungariae. A magyarországi középkori latinság szótára*. I–V. köt. Budapest: Argumentum Kiadó, 1987–1999.

17 Berrár Jolán – Károly Sándor (szerk.): *Régi magyar glosszárium. Szótárak, szójegyzékek és glosszák egyesített szótára*. Budapest: Akadémiai Kiadó, 1984.

18 Hegedűs Attila – Papp Lajos (szerk.): *Középkori leveleink i. m.*

19 Radvánszky Béla: *Magyar családélet i. m.*

20 L. a 2. mellékletben.

21 További kutatási szempontként felmerül, hogy a végrendeleteket kibocsátó hiteleshelyek esetében kimutatható-e összefüggés a magyar szavak között.

Az oklevelekben előforduló magyar kifejezések számos tárgyat, fogalmat lefednek, jelentésük szerint változatos témakörökből, amelyek nem meglepő módon – mivel a nők leggyakrabban ruhaneműket és egyéb ingóságokat testáltak – döntően az öltözködéssel és mindennapi használati tárgyakkal függenek össze. Ezek tematika szerint több részre oszthatók (gyakoriság szerint): anyag, viselet, ékszer, fejviselet, használati tárgy, szín, személynevek, állatok megnevezése, kövek és mezőgazdasággal kapcsolatos kifejezések. Az előbb említett okból kifolyólag természetesen a ruházatkodás – főleg a női viselet – különböző tárgyai és a különböző anyagok fordulnak elő a leggyakrabban. Összevetve a végrendeletek teljes anyagával a magyar szavak aránya akkor jelentős a latinhoz képest, amikor valószínűleg egy-egy adott tárgyra nem feltétlenül volt elegendő a latin kifejezés. Legnagyobb arányban a textilnevek jelennek meg magyar szóval (megjegyezve, hogy ezek általában valamilyen külföldi név magyarosításából vagy származási helyre utalva keletkeztek).²²

Legtöbbször a különböző textilnevek jelennek meg a végrendeletekben. Selyemszövetek közül előfordul a *damaszt*, *atlasz*, *kamuka* és *ráckamuka*, illetve *csemelet*, *tafota*, *bársony*, *tábit* és *velesz*. A selyemszövetek lehettek drágábbak, amelyeket főként az előkelőek viseltek, az olcsóbbak pedig a köznépi ünnepi viseletben mutathatók ki.²³ A posztófajták közül a *gránát*, *skarlát*, *purgamál*, *purpián*, *londis* vagy *fajlondis*, *pernis* és *félpernis* és végül a *hernác* fordulnak elő. Ezen felül a textilek lehettek *aranyasak*, azaz aranyozottak, textilhez kapcsolódik még az *egy vég* kifejezés.

Ami a színeket illeti, a *barna* csak állatok színeként olvasható, a többi textilt jelöl. Azonosításukkor figyelembe kell venni, hogy korabeli jelentésük nem mindig esik egybe a maival, így a *sárga* inkább a barna egyik árnyalatát jelentette – itt azonban az aranyas szinonimája –, a bíbor szín pedig széles színtartományban mozgott, a pirostól kezdve a liláig.

22 A szavakat részletesen l. az 1. mellékletben. Számszerűsítve az arányok: textilnevek 52,2% (92 latin, 95 magyar); fejdíszek 34,38% (84 latin, 44 magyar); ékszerek 33,55% (103 latin, 52 magyar); ruhadarabok 30,2% (208 latin, 90 magyar); kövek 21,15% (41 latin, 11 magyar); színek 19,77% (142 latin, 35 magyar); állatok 13,21% (92 latin, 14 magyar); használati eszközök (beleértve az egyházi tárgyakat is) 11,15% (271 latin, 34 magyar); mezőgazdasági kifejezések 6,25% (30 latin, 2 magyar); fémek 0,68% (147 latin, 1 magyar).

23 Az drágább anyagok értékét l. a Verancsics Antal által közölt értékvémtételt (dénár/róf): arannyal átszőtt (mintás) bársony 25, damaszt 20, atlasz 20; nyírt virágmintás bársony (arany nélkül) 15; sima, kermessal festett bársony 15, damaszt 10, atlasz 10; sima fekete bíbor vagy bársony 10; aranyos török bársony 5, damaszt, atlasz, tabin 5; velencei széles taft 5, velencei egyszerű taft vagy cendely 1½. A rátaft és henrác ennél olcsóbbak voltak. Endrei Walter: *Patyolat és posztó*. (Mikrotörténelem) Budapest: Magvető, 1989. 155–164.

A textilek mellett különböző kövek is fellelhetők a végrendeletekben. A drágakövek közül a (s)zafír, balás, gyémánt, rubint fordulnak elő, illetve a kacadónia és a kláris. Ezen kívül zománcos díszítés is előfordul.

A különféle ruhadarabok közül a legtöbbször a subával találkozunk. Ez szinte minden végrendeletben előfordul, ahol ruhadarabokat is testálnak. Különféle felső ruházatok, kabátok nevei is szép számmal olvashatók, ezek: kabanica, gerezna vagy gelezna, szőrirha, köntös, urasposztó, joppa vagy joaap, fosztán vagy foszlány. A szoknya eltért a mai értelemben vett szoknyától, váll és derék is tartozott hozzá. Kétféle inggel is találkozunk a végrendeletekben: csahol és huszárimég, mely utóbbit esetenként gallérral díszítettek. A feris vagy firis valamilyen felsőtesten viselt ruhadarab lehetett. A kecele vagy köcöle kendő vagy kötényszerű ruhadarab volt.

A fej díszei szép számmal és nagy változatosságban jelennek meg a női végrendeletekben, egyfajta teauráló funkciót töltöttek be, nyilvánvalóan értékük – amelyet anyaguk adott – és időtállóságuk miatt. A legtöbbet említett darab a párta, amelynek egy változata a kötött. A különböző fejen viselt egyéb díszek is szép számmal előfordulnak: fátyol, fagyol vagy fátyal, fedél vagy fédel, lengeteg, hajtakaró. A hajfonatokat a csappal díszítették, a hajba hajkesent, azaz kősenyűt tűztek, A fodor mint hajdísz esetleg a dísz alakját adta meg, a fodor haj pedig a bodorított haját jelentette.

Az ékszereket leggyakrabban a margarettákkal díszítették, de megjelenik az islóggal vagy slóggal való ékesítés is. Az övek egy típusa, a majc is igen gyakori, illetve a szorító is előfordul, egy övet pedig kisanásfa csattal díszítettek. A fül éke a fültű, a nyakat pedig nyakbavető és nyakvető ékesítette. A násfa sokféle ékszertípust jelölt, leginkább medálhoz hasonló ékszer lehetett. A leppel mell dísz lehetett.

A használati tárgyak közül a legtöbb a lakberendezés eszközeit adja meg. Ezek közül számos az ágyneműt – amely általában a hozomány részét képezte – mutatja be, ezek: derékalj és matrac, dunyha és paplan, illetve a szuperlát. A különböző házdíszítő textilek közül a kárpit található meg magyarul – egy esetben francia –, a rojt pedig díszítőelemként jelenik meg. Az egyéb használati tárgyak közül a serleg vagy sellyeg és a szövétnek – fáklya – fordul elő. Külön csoportot alkotnak az olvasók: a klárisolvasó és a gyöngyházolvasó.

Igen érdekes csoportot alkotnak az állatokkal kapcsolatos szavak. Egyrészt előfordul az üsző és a tulok. Az egyéb jelzők – nomine szóval bevezetve – sokszor az állat színeire utalnak: csarna, tompa, langas és cibere, melyek mind egy-egy tehén jellemzői. Az állatok felhasználásával kapcsolatban is olvasható néhány jelző: egy gyeplős, egy rudas,

egy *kocsinak* rendelt ló, illetve egy *előhúzó* és egy *köteles* tehén. A mezőgazdasággal kapcsolatos szavak között található a *hajdina* és a *véka*.

Végezetül következzenek a nevek csoportja. Ide a becenevek és egyéb alakok tartoznak. Érdekes, hogy a manapság asszonyi címet jelölő „-né” szócskát is kirakják egyes személyeknél, illetve magyarul fordul elő az *asszonynak* szó is.

Összegzésül megállapítható, hogy a magyar nyelv már a középkorban is használt szavainak megfejtéséhez egyrészt az írott források segítenek, amikor megmagyarázzák azt más, latin szóval. Az adott tárgyak, formák, viseletek módjának megismerését pedig a képi és régészeti tárgyi források segítik elő. A legtöbb esetben segítségül hívható a néprajztudomány is, hiszen a népnyelv számos szót őrzött meg archaikus formában. Itt említendő meg, hogy a néprajzi párhuzamok feltérképezésekor és használatakor nem hagyható figyelmen kívül a középkor óta eltelt idő, amely során módosulhatott az adott szó jelentése.

1. melléklet: Szószedet ²⁴

Magyar	Jelentése	Latin magyarázat	Előfordulás, alak
Annóka	Anna név becézése.	-	1510: <i>Annokee</i> , filiabus
Annus	Anna név becézése.	-	1496: Item [...] <i>Annus</i> vocate
aranyas	Aranyozott, aranyfonállal átszőtt, futtatott, hímzett textil, mely az adott anyag értékét növelte. A fémszálakat vetülékként használták, ez igen gyakori eljárás volt. ¹	-	1510: <i>manutergium aranýas</i> Item <i>faceletrum aranýas</i> et sarga
asszony ²			1471: <i>lego pro Christina Azzonak</i>
atlasz	Nehéz, tömör, fényes szövet, főleg selyemből. Sajátságos szövessel készült, jobb felén a finom és szép mellékfonal nagyobb részt szabadon látszik. Több fajtája is létezett, az egyszínű atlasz valamivel olcsóbb volt a bársonynál és kamukánál. ³	flaveo	1460–1480: Item <i>manicas meas de athlas</i> 1493 e.: <i>unam subam rubei atlacz</i> 1496: Item <i>quandam tunicam atlacz rubei coloris</i> 1505: Item ... <i>subas meas unam de athlasio</i> [...] <i>unam scilicet de athlasio deauratam</i> 1506: Item <i>tunicam meam de rubeo athlasio sartitam</i> 1507: item <i>unam tunicam de atlacz zederyes gemmatam</i> <i>unam tunicam ex atlacz rubeam et deauratam</i> 1510: Item [...] <i>unam subbam meam [...] cum flaveo vulgo athlacz</i> 1510: Ex <i>stragula de rubeo athlacz</i> 1524: item <i>tres subbe [...], tertia similiter de atlassio</i>

24 A továbbiakban: Ambrosius Calepinus: *Latin–magyar i. m.* = **A**; Czuczor Gergely – Fogarasi János: *A magyar nyelv szótára i. m.* = **B**; Bartal Antal: *A magyarországi latinság szótára. i. m.* = **C**; Szamota István: *Magyar i. m.* = **D**; Radvánszky Béla: *Magyar családélet i. m.* = **E**; Benkő Loránd (főszerk.): *A magyar nyelv i. m.* = **F**; Berrár Jolán – Károly Sándor (szerk.): *Régi i. m.* = **G**; Boronkai Iván – Bellus Ibolya – Szovák Kornél (szerk.): *Lexicon Latinitatis i. m.* = **H**; Endrei Walter: *Patyolat i. m.* = **J**; Sugár Márta: *Régi magyar kelmenevek. Szakdolgozat.* Budapest: ELTE BTK, 1991. = **K**; Ortutay Gyula (főszerk.): *Magyar néprajzi lexikon.* I–V. köt. Budapest: Akadémiai Kiadó, 1977–1982. = **L**; Jankovicsné Tólas Anikó (összeállította): *Etimológiák, szóelemzések a Czuczor-Fogarasi szótárból.* Budapest: Tinta Könyvkiadó, 2010. = **M**. – A szavak előfordulási helyét l. a 2. mellékletben. A szövegben az áthúzott szavak az eredetiben is áthúzva szerepelnek.

Magyar	Jelentése	Latin magyarázat	Előfordulás, alak
			<p>1525: ac <i>atalasium</i> discolorem quattuor liciorum unum indumentum altaris de <i>atalasio</i> rubeo deaurato factum cappam unam de nigro <i>atalasio</i> factam Item casulam terciam de medio <i>atalasio</i> nigro Item casulam quartam similiter de medio <i>atalasio</i> nigro una casula <i>atalasj</i> coloris testzyn Item duas vittas, unam gemmatam ad <i>atalasuim</i> rubeum Item [...] ulnas XIII rubei damasci vel <i>atalasj</i> Item vittas duas, alteram zomanczos super rubeum <i>atalasium</i> per totum deauratum</p>
balás(z)	Világosabb rózsaszínű, vörös rubin. ⁴		<p>1480–1510: Item lego [...] duos <i>Balas</i> 1525: Item [...] duos annulos aureos [...] in altero <i>Balas</i> sunt compacte</p>
barna	Csak állatok színeként olvasható. ⁵		<p>1475: duos boves [...] altera <i>barna</i> duas vaccas [...] et alia thompa <i>barna</i></p>
bársony	Finom, puha tapintású selyem- vagy gyapjúszövet. Egyik, ritkábban mindkét felületét az alapszövetből szabadon kiemelkedő, sűrű, rövid, bolyhos fonalrészek borítják. Főleg díszruhák anyaga, mivel drága luxustermék, többféle típusa ismert. Ez a szövettípus a mai értelemben csak a 14. század végétől mutatható ki. ⁶		<p>1471: unam subam de rubeo <i>Barsan</i> Item unam subam de <i>Barsan</i> rubeo 1496: Item subam rubeam vulgo <i>Barson</i></p>

Magyar	Jelentése	Latin magyarázat	Előfordulás, alak
brunaticus	A szederjes szinonimájaként jelenik meg, valószínűleg inkább lila, mint barna. ⁷		1491: Item tunica <i>brunätica</i> 1496: Item tunicam <i>brunatici</i> coloris 1506: Item duas tunicas [...] alteram <i>brunatici</i> coloris 1519: Habeo tunicam de kamoka <i>brwnatici</i> coloris 1525: Item casulam <i>bruniaticam</i> zederýes casulam [...] <i>brunatico</i> zederýes
cibere	Az újkori népnyelvben savanyú leves, itt valószínűleg az állat színére utal. ⁸		1475: parvam vaccam nomine <i>Chibere</i> Charna
csahol	A 16. század elején kétféle ing fordul elő a forrásokban: a testhezálló huszárimég és a bő csahol. Mindkettőt arany- és selyemhímzés, illetve gyöngyök díszítették. Utóbbit a divat szerint felül hordták, a hosszú alsóingek felett. A 16. század végén a szavak előfordulása megszűnik. A 16. században bevett szokás volt ugyanis, hogy a lányok 40–60 díszes férfi inget (felimeget) kaptak a hozományukba, amelyeket ajándékba szántak a menyegzőn részt vevő férfiaknak. ⁹	camisie magne	1506: Item camisie magne <i>chahol</i> 8.
csap	Apró dísz lehetett, a nők hajára függesztették bearanyozva azt. A 15-16. században lett divatos Magyarországon itáliai és spanyol hatásra a gyöngyös, szalagokkal borított hajfonatok, hajcsapok viselete. ¹⁰	ornamenta capitis	1493 e.: Item ornamenta capitis vulgo <i>czap</i> 1505: Item ornamenta capitis mei [...] duo <i>chap</i> 1506: Item <i>chap</i> deauratum 1
csarna	Fekete színű vagy terjedelmes, nagy. ¹¹		1475: parvam vaccam nomine <i>Chibere</i> Charna duas vaccas fekete <i>Charna</i>
csatma	Egy bizonyos típusú ruha, török környezetben arany- és ezüsfonállal mintázott atlasz alapú vörös bársonyszövet. ¹²		1524: Item subba [...] <i>chathmis</i> Item unam peciam de <i>chathma</i> Item [...] ad cusinello una <i>chathma</i> sartiatur

Magyar	Jelentése	Latin magyarázat	Előfordulás, alak
csemelet	A kamuka régies neve, mely habos, fényes selyemszövet – angórakecske vagy mások szerint teve szőréből. ¹³		1493: unam tunicam sederjēs <i>chemelet</i> tunicam unam fej̄r <i>chemelet</i> unam tunicam kek <i>chemeleth</i> Item [...] duas subas, [...] et aliam [...] veres <i>chemeleth</i>
damaszt	Színével mintázott – azaz egyszínű - selyemszövet, nevét Damaszkusz városa adta. Az ornamentika a fénylő láncoldalon található, a fonákon pedig negatívban jelenik meg. ¹⁴		1493 e.: Item unam subam de viridi <i>damasco</i> Item <i>damascum</i> albam casulam 1506: duas subas de <i>damasco</i> deaurato sartitas Item duas subas meas [...] aliam de <i>damasco</i> deauratis sartitas 1507: item unam vestem nostram ex <i>damasco</i> 1524: Item subba [...] et <i>damaschus</i> 1525: Item casulam de deaurato <i>damasco</i> albo Item duas dalmaticas de albo <i>damasco</i> Item casulam de rubeo <i>damasco</i> Item casulam de rubeo <i>damasco</i> deaurato Item cappam terciam de <i>damasco</i> albo non deaurato unum altaris indumentum de <i>damasco</i> rubeo deaurato alterum indumentum de <i>damasco</i> albo non deaurato cum cussino viridis <i>damasci</i> unum indumentum altaris de <i>damasco</i> albo non deaurato compositum cum royth deaurato unum indumentum altaris de <i>damasco</i> viridi non deaurato factum casulam unam de rubeo deaurato ↓

Magyar	Jelentése	Latin magyarázat	Előfordulás, alak
			<i>damasco</i> casulam unam de <i>damasco</i> albo non deaurato casulam unam de <i>damasco</i> albo deaurato factam Item [...] ulnas XIII rubei <i>damasci</i> vel atalasj <i>tunica damascina</i> Item [...] ulnas XIII <i>damasci</i> viridis non deaurati unum paplan [...] cuius linamenta undique sunt de <i>damasco</i> rubeo deaurato Item tres tunicas [...] solemnes ex <i>damasco</i> viridi Item subam [...] <i>damasci</i> viridis
derékalj	A derék alá vetett, néhol párna, néhol matrac funkciót betöltő ágynemű. Téglalap alakú tok tollal, pehellyel töltve, a két végén összekötve, azaz tulajdonképpen zsák a két végén összehúzva. ¹⁵	cervigal pulvinar pulvinaria	1493: duas cervigal vulgo <i>derecal</i> 1496: Item unam pulvinar vulgo <i>derekalj</i> 1525: Item [...] duas spondas cum [...] duo <i>derekalj</i> Item [...] spondam unam cum <i>derecal</i> uno Item [...] <i>derecal</i> cervigal unum Item pulvinaria <i>derecal</i> unum Item [...] <i>derecal</i> unum
dunyha	Téglalap alakú tokba tollal vagy pehellyel megtöltött ágybeli takaró. ¹⁶	torale plumeum	1475: Item [...], <i>duhna</i> Item unam <i>duhnam</i> 1477: unam <i>dwhnam</i> 1525: Item [...] duas spondas [...] torale plumeum unum <i>dwhna</i> vocatum Item [...] spondam unam cum [...], torali plumeo uno <i>dwhna</i> vocato
egy vég	A vég a textilipar hossz mértéke és vámegysége. A falgöngyölt textília fajtától, minőségtől, származási helytől, a rófi szerint mértékben különböző szélességben (50–140 cm) függően változó hossza. Nem alakult ki annyi helyi fajtája, mint a rófi nek. Kevésbé egy-egy város, mint inkább a vonatkozó szövet után nevezték el. Hossza és szélessége kb. 18–21 m, illetve 78 cm. ¹⁷		1493: Item pepulum <i>eg wegh</i> Item [...] pepulum <i>eg wegh</i> Item [...] pepulum <i>eg wegh</i> vulgo <i>egh wegh</i> fedel

Magyar	Jelentése	Latin magyarázat	Előfordulás, alak
előhúzó	A fogat élén levő marha.		1471: Item unam vacam <i>ve</i> vulgo <i>elwhuzw</i>
fagyol	Fátyol, áttetsző, könnyű, finomabb gyolcsból vagy selyemszövetből készített lepel, szélesebb szalag. Nemcsak az arc letakarására szolgált, kapoccsal vagy hajtűvel letűzve hátul is és az arc körül is hordták. A fátyol rangjelző szerepet is betöltött, értéke anyagától és hosszúságától függött. ¹⁸	peplum	1493 e.: Item duo pepla vulgo <i>fagyol</i> Item unum peplum vulgo <i>fagyol</i> longiorem et grossiorem 1510: duo <i>fagyol</i>
(faj)londis	Az Angliából származó, Londonba behajózott posztók gyűjtőneve, flanel. A 16. század elején jó minőségű finom szövet, a század végére a gyengébb angliai posztók közé tartozik. ¹⁹		1525: Item [...] zoknya de <i>Londiis</i> viridi zoknya tres, [...] tercium viridem <i>Londys</i>
fátyol	L. fagyol.		1496: Item duo <i>fatyol</i> 1503: Item vulgo <i>fathyol</i> Item vulgo <i>fathyol</i> 1505: Item octo <i>fathyol</i> 1506: Item <i>fathyol</i> 3
fedalle	L. fedél.		1471: et unum <i>fedalle</i> [] matrimoniale <i>fedalle</i>
fedél, fédel	A fátyol vagy főkötő alatt viselt ékszer, illetve női fejkendő, arcfátyol, sarkig érő asszonyi kendő, amelyet a főkötő alatt is viselhettek. ²⁰	peplum	1493: vulgo egh wegh <i>fedel</i> 1505: Item habeo peplum meam et <i>fathyol fedeleth</i> 1506: Item pepla <i>fedel</i> 2
fehér ²¹			1493: tunicam unam <i>fejrr</i> chemelet
fehérek ²²			1493: tunicas duas [...], alia vero coloris <i>fejrrkek</i>
fekete ²³			1475: duas vaccas <i>fekethe</i> Charna
feketekék ²⁴			1493: tunicas duas una est <i>se</i> coloris <i>fekethekek</i> 1510: Item pro [...] <i>fekethekek</i> lego 1525: Item casulam alteram de veluto <i>fekethekeek</i> ad id factum de veluto <i>fekethekeek</i> Item torale unum de veluto <i>fekethekeek</i>
félpernis	A pernis kevésbé finom változata. ²⁵		1477: Item palium <i>felpernis</i>

Magyar	Jelentése	Latin magyarázat	Előfordulás, alak
feris, firis	Aranyhímzéssel díszített asszonyi melltakaró, imegváll, mellény, illetve nyakék vagy más efféle ékszer. A Schlägli szójegyzék szerint a <i>firis</i> fátvol. ²⁶	indumentum manicale	1471: unum manicale vulgo <i>ferjys</i> unum <i>feriis</i> 1493 e.: Item unum indumentum vulgo <i>feris</i> lego,
fodor	Az fej díszeként esetleg a dísz alakjára vonatkozott, a fodor haj a befont, göndör, bodorított hajat jelentette. ²⁷	ornamenta capitis	1493 e.: Item ornamenta capitis vulgo [...] <i>fodor</i> 1506: Item <i>fodor</i> aureum 1
foslány, fosztány	Finom, díszes pamutvászon vagy vászonból, illetve más vékony szövetből készült könnyű ruha, ujjatlan köntös, vagy kabát, a kora újkorban a dolmányhoz hasonlított. A 17. században a szabása különböztette meg a többtől, karja horvát módra fel volt hasítva. ²⁸		1519: Item unam <i>fozthyan</i> coloris nigri
francia ²⁹		francicus	1525: Item [...] <i>francica</i> vulgo <i>franczws carpÿth</i>
fültű	A fülbevalóhoz hasonló ékszer, Zolnai szerint jelentheti a párta és a fejkötő között álló azon ékességet, mely a 15. században Olaszországból terjedt el Magyarországra. Két nyúlványa a fül tövéig lenyúlt, gyönggyel gazdagon ékesítve. Ezt a feltevést igazolja, hogy latinul az ornamenta capitis gyűjtőnéven szerepel. Jelentheti azt az ötvösművet is, mely a Délvidéken még az újkorban is elterjedt, azaz nagy súlyuknál fogva nem a fülcimpán átfúrt lyukba voltak akasztva, hanem a fül tövére volt erősítve. ³⁰	ornamenta capitis	1493 e.: Item ornamenta capitis vulgo [...], <i>fwlthew</i> 1503: Item vulgo <i>fylthjw</i> vendant Item vulgo <i>fylthew</i> vendant 1505: Item ornamenta capitis mei [...], duo <i>fylthew</i> 1506: Item <i>fylthew</i> deauratum 1

Magyar	Jelentése	Latin magyarázat	Előfordulás, alak
gallér	Nyakkerítő, a ruha nyakrésze, vállakat fedő ruhaféle, vagy felsőruha belső pártázata, amely a nyakat körülveszi vagy a vállakat és derekat elfedi. Lehetett az inghez vagy ingvállhoz varrott vagy különálló, tetszés szerint variálható darab. A Schlägli szójegyzék szerint a gallerium jelentése fátýol, főfedél. Tagányi szerint a német koller-ből (nyakpáncél) származik. ³¹		1525: Item fecimus gemmare <i>galler</i> unum thorcos ad camisiam pro collari
gelezná, gerezná	Prém, szőrme vagy belőle készült térdig érő bőr suba, fűrtös, gubás téli öltözkék, az újkori kecskeméti leltárakban mente. A 16-17. században sokat emlegetett ruhadarabot Apor Péter szerint csak arisztokrata asszonyok viselték, valójában a kevésbé előkelők is hordták. Radvánszky szerint inkább az asszonyok viselték, férfiak és nők is szőrével kifelé hordták, a 17. század közepétől főleg bélésként. A legtöbb adat Erdélyből ismert, de országszerte az öltözkék része volt. ³²	mastruca	1471: unam mastrucam vulgo <i>gerezná</i> Item <i>Gerezná</i> purpurem
gránát	Piros, bíbor vagy barnás-vörös színű posztó, mely általában nem színt, hanem textiltípusát jelölt. Bár nevét esetleg színéről vagy a beleszőtt gránátalma alakú mintáról kapta, a legvalószínűbb, hogy Granadáról nevezték el, ám a régi olasz nyelvben csak színt jelölt. ³³		1525: Item sex ulnas de panno <i>granath</i> Item de panno <i>granato</i> similiter ad unam vestem ulnas sex
gyeplős ³⁴			1493: Item alium equum <i>geples</i>
gyémánt ³⁵			1493: unum anulum [<i>preci</i>]osis novem <i>gemanth</i>
gyöngyház-olvasó ³⁶		legibulum	1503: Item legibulum vulgo <i>gendhazolwaso</i> Item unum legibulum vulgo <i>gyenghazolwaso</i>

Magyar	Jelentése	Latin magyarázat	Előfordulás, alak
hajdina	Gabonafajta az újkorban a Dunántúlon használt megnevezése, más néven pohánka vagy tönköly, tatárka. ³⁷		1504: de <i>haydana</i>
hajtakaró	Fejkendő, lehet hálós is. ³⁸	ornamenta capitis	1493 e.: Item ornamenta capitis vulgo [...] <i>haytacaro</i>
hernác, harnász, arras	A középkorban drága selyem- vagy posztófajta, nevét Arras (Franciaország) városról kapta. Szőnyegekhez és miseruhákhoz használt gyapjúsövet, de selyem és félselyem kelmet is jelölt, minősége később csökkent, és hétköznapi textillé vált. ³⁹		1477: Item unum palium <i>harnagz</i>
huszárimég	L. csahol.		1525: Item pro honore nupciarum suarum intendimus disponere camisiis viginti, quarum octo iam <i>hwzarȳmegh</i> vocatas perfecimus
Ilke	Ilona becézett alakja.		1510: eiusdem <i>Ilke</i> . ancille mee <i>Ilke</i> femine servitrici mee
(i)slóg	Arany- vagy ezüst flitter, ékszerül szolgáló boglár, csillagocska, apró fémlemez, vékony fémkorong, lunula. ⁴⁰		1505: Item ornamenta capitis mei [...], duas vittas, [...] alteram de <i>slog</i> factas 1506: Item vitta muliebris <i>slogos</i> 1
joap, joppa	Dolmány, ujjas mellény; térdig érő férfiruha; rövid, szűk, testhez simuló, de az öv alatti részen bő és fodros felsőruha, női, majd férfi, majd gyermek kiskabát. A francia jupe szoknya, hosszú férfikabát, a jupon alsószoknya. ⁴¹	tunica	1471: Item unam <i>jopham</i> kek kewk 1493 e.: de duabus tunicis vulgo <i>Joaap</i> de panno Italico Item unam tunicam vulgo <i>Joaap</i> rubri coloris 1510: Item [...] unam <i>jopam</i> de veles
kabanica	Köntös vagy hosszú ruha, a mente egyik változata. ⁴²	vestis stragulata	1524: item una vestis stragulata vulgo <i>Kabanycza</i> Item [...] vestre nostram srtagulatam vulgo <i>Kabanycza</i> de taphota viridi
kacadónia	Kalcedon. ⁴³		1503: Item unum legibulum <i>kachadonia</i> Item unum legibulum vulgo <i>kaczadonȳa</i> 1505: Item habeo tria legibula de <i>caczadonȳa</i>

Magyar	Jelentése	Latin magyarázat	Előfordulás, alak
kamuka	Teve szőréből készült, többszínű damaszt szövet – gyapjú-, selyem-, vagy gyapotfonalakkal is keverve. Többféle típusa ismert, ára az atlasznál drágább, körülbelül bársonnyal egyező. Neve esetleg egyházi használatára utal. ⁴⁴		1460–1480: Item de <i>kamokka</i> schuba 1471: unum manicale de <i>kamwka</i> Item tunicam rubeam de <i>kamoka</i> unum manicale de <i>Kamoka</i> rubei coloris unam pepulam de <i>kamoka</i> unam pepulam de <i>kamoka</i> ⁴⁵ 1493: subam unam auram nomine <i>camoka</i> Item [...] duas subas, unam [...] sederjës <i>camoka</i> 1505: Item tunicam meam de rubea <i>kamuca</i> sartitam Item scingulam meam de viridi <i>kamuca</i> sartitam 1519: Habeo tunicam de <i>kamoka</i> brwnatici coloris 1519: Item unam subbam [...] cum <i>kamoka</i>
Kató ⁴⁶	Katalin becézett alakja.		1496: Item ancille <i>Katho</i> vocate
Katus ⁴⁷	Katalin becézett alakja.		1525: <i>Kathus</i> Posgaÿ
kárpit	Díszes szőttes falak, falnyílások, bútorok borítására, a falakon fogásra akasztották vagy ráhátra függesztették. A ház kárpitokkal való díszítése domináns szerepet játszott a középkorban, ugyanis nem kismértékben ünnepjelző szerepük volt. Az egyházi év jeles napjain vagy tiszteletreméltó vendég érkezésekor díszítették velük a lakást. Egy 14. századi prédikátor megemlíti, hogy: „ha egy király jön, kárpitokat függesztenek a falakra”. Ez a szokás a korabeli Magyarországon is élt. A kora újkorban „ház-öltözékként” tűnik fel a forrásokban. ⁴⁸		1505: Item [...] et tria <i>Carpith</i> 1525: Item [...] francica vulgo franczws <i>carpyth</i>
kecele, köcöle	Fejrevaló, asszonyi kendő, női felsőruha, máshol női kötény vagy miseruha. ⁴⁹		1493: [I] ego vulgo <i>kecele</i>

Magyar	Jelentése	Latin magyarázat	Előfordulás, alak
kék ⁵⁰			1471: Item unam jopham <i>kek kewk</i> 1493: unam tunicam <i>kek</i> chemeleth 1525: unum paplan de <i>keek</i> veluto deaurato Item sex equos nostros <i>keek</i> redales
kisnásfa csat ⁵¹			1503: Item [...] ac unum <i>kýsnasfa czaath</i> , quod super baltheum erat Item [...] ac unum vulgo <i>kysnasfa chaath</i> , quod super baltheum erat legasset
kláris, kaláris	Korall vagy vörös, néha fekete kő, később a köznyelvben rózsafüzérre, más golyócskára, és bármilyen gyöngysorra használták általános értelemben. ⁵²		1505: Item [...] quinque legibula de Corallo vulgo <i>clarys</i> 1519: Item [...] duo ligibula de <i>claris</i>
klárisolvasó			1503: Item unum legibulum vulgo <i>clarisolwaso</i> Item [...] unum legibulum vulgo <i>clarisolwaso</i>
kocsi	Könnyű, gyors járású személyszállító lófogat, hintó vagy szállítóeszköz volt, nevét a Komárom megyei Kocs községről kapta. Első részletes leírása 1518-ból való Sigmund von Herberstein, osztrák diplomata tollából. ⁵³		1507: item ex quoatuor equis pro <i>kochj</i>
köntös	Egyfajta felsőruha, nehezebb szövetből készült, bő ujjas, felöltésre szánt kabát, köpeny, palást, reverendaszerű női ruha, a dolmány felett viselt felső ruhák gyűjtőneve vagy szoknya. ⁵⁴	reverenda muliebris	1471: unam reverendam muliebrem vulgo <i>kenthes</i> rubei coloris ⁵⁵
kösön(tyű)	Többféle ékszert jelentett (nyaklánc, karkötő, ruhaékesítő kapocs, csat, lunula – azaz félhold alakú ékszer vagy dísz –, nyakat vagy karokat körösítő ékesség). Nevét felerősítési módja adja (köt) vagy körös alakja. A 14. századtól ékszer és öltözet díszként jelenik meg, női és férfingnek, vagy ezek pártájának arany díszítése értelemben is használták. Leginkább Erdélyben népszerű a 16. században. ⁵⁶	ornamenta capitis	1505: Item ornamenta capitis mei duo <i>kesen</i> deaurata 1506: Item <i>hajkesen</i> deaurum 1

Magyar	Jelentése	Latin magyarázat	Előfordulás, alak
köteles	Nem láncon, hanem kötélén fogott marha. ⁵⁷		1475: unam vaccam nigri coloris nomine <i>ketheles</i>
kötött	Párta vagy főkötő fajta. ⁵⁸		1525: Item duas vittas, [...] alteram vero discriminatam cum aurifilio ac serico vulgo <i>kewthewt</i> Item vittas duas [...], alteram <i>kewtewt</i> cum aurifilo ac serico segmentatam
lángas ⁵⁹			1475: et aliam vaccam <i>Langas</i>
lengeteg	Könnyű, puha anyag, illetve fátyol, fedél. ⁶⁰	peplum	1493 e.: Item unum peplum vulgo <i>lengetheg</i>
leppel	Melldísz, esetleg a testet burkoló kelme. ⁶¹	pectoralia	1493 e.: unum pectorale vulgo <i>leppel</i> Item [...] pectoralia vulgo <i>Leppel</i> 1506: Item <i>leppel</i> filo aureo <i>contextum</i> contexta 2
Lucka	Luca becézett alakja.		1470: Item ancille nostre <i>Luczka</i>
majc	Öv, jelentheti még főként a 17. században a kantárnak drágább szerből készült szarát, illetve drága anyagból készített szalagszerű díszítést vagy meiseni posztót. A majc azonban nem szövet, hanem gombkötő munka, vagyis kötött, tehát erős, tartós fonalas értékes munka, melyet skófiumból – vékony ezüst vagy aranyozott ezüsthuzalból – vagy selyem- és fémfonalból, valamint cérnából készítettek keskenyebb és szélesebb változatban, egy vagy több színben. Ha fémből készült, a hurkos készítési módot utánozza. ⁶²	balteum cingulum	1493 e.: Item cingulos tres vulgo <i>Maicz</i> 1506: Item cinguli <i>maÿcz</i> 4 1510: duos cingulos vulgo <i>maycz</i> vocatam 1525: Item balteum alterum cum rubeo <i>maycz</i> Item balteum tercium [...] <i>maycz</i> rubeum Item tres cingulos [...] de rubeo <i>maycz</i> factos Item balteum unum argentatum de rubeo <i>maycz</i> Item balteum alterum [...] rubei <i>maycz</i> Item [...] <i>maycz</i> unum Item [...] balteum rubei <i>maycz</i> Item balteum unum de rubeo <i>maycz</i>

Magyar	Jelentése	Latin magyarázat	Előfordulás, alak
margaréta	Drágagyöngy vagy azokkal díszített. ⁶³		<p>1460–1480: unum crinule cum <i>Margaritis</i> 1471: duo sarta de <i>margarito</i> conserta unum sertum de <i>margaritis</i> duo sarta de <i>margaritis</i> Item tria sarta cum <i>margaritis</i> tria sarta de <i>Margaritis</i> duo sarta de <i>margaritis</i> unum sertum de <i>margaritis</i> tria sarta de <i>margaritis</i> unum sertum de <i>margaritis</i> duo sarta seu crinilia de <i>margaritis</i> duo sarta de <i>margaritis</i> unum sertum de <i>margaritis</i> tria sarta de <i>margaritis</i> unum sertum de <i>margaritis</i> duo sarta seu crinilia de <i>margaritis</i> conserta unum sertum de <i>margaritis</i> 1480–1510: factum de <i>margaritis</i> 1495: sarta <i>margaritas</i> 1506: Item <i>margarita</i> thopasius gemmis circumsepta 1 1519: Item [...] quandam camisiam ornatam cum <i>margaritis</i> 1524: Item tria monilia cum lapidibus et <i>margaritis</i></p>
matrac	Funkcióját tekintve fokozatosan átvette a derékalj helyét, annak legtökéletesebb válfaja. ⁶⁴	culcitra	<p>1525: Item [...] duas spondas cum duabus culcitrīs <i>matracz</i></p>
násfa	Sokféle ékszertípust jelölt, ugyanis eredeti jelentése arany vagy ezüst drágakővel kirakott rávarrott ékszer vagy függő, lehetett tehát fülbevaló, nyaklánc, melldísz, homlokdísz, egyebek függődisze, tehát mai értelemben vett medál, de önálló darab, nagyság és alakja szerint többféle célra használták. A függőtől formájában és tartalmában különbözik. Egyesek jelentését a „nászvagy”, azaz nászi vagyón szóra vezetik vissza. ⁶⁵		<p>1493 e.: que habeo in ladula mea, utputa <i>naspha</i> 1493: [...] meis tres <i>nasfas</i> 1505: Item habeo duo <i>Nasfa</i> 1506: Item <i>nasfa</i> aurea gemmis et lapidibus preciosis fabricata et circumsepta 2 1507: item unam <i>nasfam</i></p>

Magyar	Jelentése	Latin magyarázat	Előfordulás, alak
-né	A nő szó egyik változata, vagy a neje személyragozásából rövidült, már a 13. századtól – más vélemény szerint a 14. század végétől – ismert használata, feleség értelemben. ⁶⁶		1460–1480: Item dominam <i>Bartokne</i> de Homonna 1511: generosa domina Baladfi <i>Thamasne</i> videlicet Greb <i>Peterne</i>
Nikolica	Miklós becézett alakja.		1470: Item legamus <i>Nicolicza</i> iuveni nostro
nyak(ba)vető	Lazán nyakban viselt násfa nélküli, díszes, zománcos nyakék. Régebben férfiak is hordták, de a népviseletben női ékszer. ⁶⁷	torques	1506: Item <i>nyakbawethew</i> aurem diversis gemmis et margaritis ornatum 1 1510: et torquem vulgo <i>nyakwethe</i> aureos,
Palkó ⁶⁸	Pál becézett alakja.		1525: <i>Palko</i> Strezemlyeý Item <i>Palkony</i> Strenzenký
paplan	Különféle kelmészövetekből készült, pamuttlal vagy gyapottal bélelt téli használatra való ágytakaró, főleg a nemesség és a városi polgárság használta. Elsősorban takarózásra szolgált, de esetenként derékaljként is funkcionált. A 16. század végétől ágyterítő értelemben is feltűnik. Általában már viseletre alkalmatlan, de értékes ruhadarabból készült. ⁶⁹	coopertorium lecti culcitra torale	1506: Item culcitre <i>paplan</i> 3 1519: Item habeo unum coopertorium lecti vulgo <i>paplan</i> 1525: unum <i>paplan</i> de keek veluto deaurato cuius linamenta undique sunt de damasco rubeo deaurato Item legamus eidem torale <i>paplan</i> turcale nigrum deauratum cuius fimbrie undique sunt disposite de rubeo thafota

Magyar	Jelentése	Latin magyarázat	Előfordulás, alak
párta	A fejdísz már a honfoglaló magyarok is viselték, az Anjou kortól ismét divatos lett, végül a népviselet részeként élt tovább. – Az ékszer külön tanulmány témája lehetne. Röviden annyi mondható el róla, hogy a fejet kerítő szalag vagy koszorú, a hajadonok jelvénye, a szüzesség és leányság jelképe. Több típusa ismert már a 14. századtól (pl. veretes, gyöngyös, bogláros, fémszállal vagy csipkével díszített), viselésének divatja később a különböző népviseletekben élt tovább. Formája kétféle lehetett: a fejtetőn viselt abróncs formájú karikapárta és a tenyérszerű széles, egy kör harmadát képező, a fej hátsó részén levő kontyon viselt kontypárta. A 16-17. században – ellentétben az újkori népviselet szokásaival – leányok és asszonyok is viselték: Radvánszky szerint az előbbieket a karikapártát, az utóbbiak pedig a kontypártát. ⁷⁰	corona crinule ornamenta capitis serta	1493 e.: gemmatam crinule vulgo <i>paartha</i> crinule gemmato vulgo <i>partha</i> Item pro crinule eiusdem vulgo <i>paartha</i> Item ornamenta capitis vulgo [...] <i>partha</i> Item crinulia [...] vulgo <i>partha</i> 1503: Item <i>parthas</i> II de gemma factas Item <i>parthas</i> duas de gemma factas 1504: de crinulibus vulgo <i>parthe</i> 1505: Item [...] quinque <i>serta</i> de gemmis facta vulgo <i>partha</i> 1506: Item <i>sertis</i> decorata, <i>partha</i> 2 1524: Item <i>tria</i> crinulia seu <i>partas</i> cum perlis 1525: Item coronam unam magnam gemmatam <i>partha</i> vocatam Item coronam alteram gemmatam mediocrem similiter <i>partha</i> Item coronam unam magnam gemmatam <i>partha</i> Item coronam unam <i>parta</i> gemmatam <i>partham</i> cottidianam per se habet <i>partam</i>
pernis	Veronai posztó. ⁷¹		1477: Item [...] tunicam <i>pernis</i> Item unum nigrum palium <i>pernis</i> 1491: Item tunica brunatica de <i>pernisio</i> Item palium de <i>pernisio</i> viridi coloris
purgamal	Bergamói posztó. ⁷²	pannus rubeus	1525: Item subam cottidianam <i>pergamal</i> rubeo contectam Item subam panni rubei <i>pergamal</i> cottidianam subam de <i>pergamal</i> rubeo
purpián	Ritka, drága, színes vagy vörös bíborszövet vagy firenzei vagy eredeti perpignani posztó. Nevét a bársony latin nevéből (purpureus) vagy származási helyéről (Perpignan) kapta. Szín megnevezésére is használták, jelentése: test- vagy hússzínű. Általában díszruhák anyaga. ⁷³		1519: Item unam fozthyan coloris nigri de <i>purpian</i>

Magyar	Jelentése	Latin magyarázat	Előfordulás, alak
ráckamuka	Dalmát vagy más balkáni damasztiszövet, a kamukánál olcsóbb. ⁷⁴		1497: Item unam subam vulgo <i>Rackamoka</i> vulgo <i>Rackamoka</i> [...] subam 1525: Item [...] duo cervigalia torale de <i>raczkamwka</i>
rojt ⁷⁵			1525: unum indumentum altaris de damasco albo non deaurato compositum cum <i>royth</i> deaurato unum indumentum altaris de damasco viridi non deaurato factum, cui pro <i>rojth</i> est segmentum de tracto auro convexum et paratum
rubin ⁷⁶			1525: Item pro periclide saffirum ac <i>rwbynt</i> ac grandem unam gemmam
rudas	A rudas ló a szekérrúd oldalára jobb felől volt befogva (bal felől volt a nyerges). ⁷⁷		1493: equum unum <i>r[udas]</i>
sárga	A középkorban inkább a barna egyik árnyalata. ⁷⁸		1510: Item faceletum aran̄yas et <i>sarga</i>
sellyeg, serleg	Nagy, fogantyúval ellátott ivó- vagy tárolóedény, funkcióját tekintve inkább díszedény. ⁷⁹	piccarium	1519: Item unam <i>selleg</i> pectarium de argento deauratam Unam <i>sellegk</i> pectorium de argento factam deauratam 1525: Item duo pocula <i>sellyeg</i> Item <i>piccarium sellyeg</i> argenteum
skarlát	Élénkvrös szín vagy ilyen színű posztó. Inkább anyag, nem pedig szín megnevezése. Eredetileg a bíborcsigából nyert vörös festékanyag jelölője volt, majd az ezzel festett speciális szövetfajtáé. ⁸⁰	pannus rubeus	1507: item unam tunicam nostram ex <i>scarlatho</i> 1510: Item [...] unam subbam [...] cum panno rubei coloris vulgo <i>scharlath</i> 1525: Item sex ulnas <i>scarleti</i>

Magyar	Jelentése	Latin magyarázat	Előfordulás, alak
suba	A legegyetemesebb magyar ruhadarab, hordták télen-nyáron férfiak, nők, gyermekek, szolgálók és nemesek, világiak és egyháziak. Ezt a felsőruhát, köpenyt különböző kelmékből, többféle módon alakíthatták ki. A menténél hosszabb volt, derék alá ért, általában az alsó lábszár közepéig. Csak anyagában tért el a vagyoni helyzetnek és társadalmi rangnak megfelelően. Kubinyi András arra következtetett, hogy a nemesség körében a nőknél volt gyakoribb. ⁸¹ Ha a prémmel bélelt változatáról van szó, akkor hasonlít a ma ismert prémmel szegett vagy bélelt, bundaszerű télikabátra, melyet hordtak prémmel kifelé és befelé is. ⁸²		<p>1460–1480: Item duas <i>schubas</i> Item <i>schubam</i> meam virideam Item de kamokka <i>schuba</i> viridea⁸³ 1471: unam <i>subam</i> de purpurem rubei coloris unam <i>subam</i> de rubeo Barsan unam <i>subam</i> de purpuram unam <i>subam</i> de pellibus volpinis Item unam <i>subam</i> de Barsan rubeo unam <i>subam</i> [...] rubei coloris unam <i>subam</i> purpuram rubei coloris unam <i>subam</i> purpuram unam <i>subam</i> de purpuram unam <i>subam</i> purpuram rubei coloris unam <i>subam</i> purpuram unam <i>subam</i> de purpuram⁸⁴ 1471: Item unam <i>subbam</i> albam 1477: <i>subam</i> meam 1493 e.: Item unam <i>subam</i> de viridi damasco unam <i>subam</i> rubei atlacz Item unam <i>subam</i> rubei coloris Item unam <i>subam</i> rubei coloris 1493: <i>subam</i> unam auram nomine camoka et <i>subam</i> Item [...] duas <i>subas</i> 1495: videlicet <i>subas</i> 1496: Item <i>subam</i> rubeam vulgo Barson 1496: lego meam <i>subam</i> una <i>suba</i> 1497: Item unam <i>subam</i> vulgo Rackamoka vulgo Rackamoka [...] <i>subam</i> 1499: <i>subam</i> de volpinis 1503: Item [...] duas <i>subbas</i> nigras Ac tandem duas <i>subas</i> nigras</p>

Magyar	Jelentése	Latin magyarázat	Előfordulás, alak
			<p>1505: Item [...] unam <i>subam</i> de panno Italico Item <i>subam</i> meum de nigro panno Item [...] <i>subas</i> meas unam de athlasio 1506: duas <i>subas</i> de damasco deaurato sartitas Item duas <i>subas</i> meas 1510: Item unam <i>subam</i> meliorem 1510: Item [...] unam <i>subbam</i> [...] cum panno rubei coloris vulgo scharlath Item [...] unam <i>subbam</i> meam [...] cum flaveo vulgo athlacz venderat unam <i>subam</i> 1519: Item unam <i>subbam</i> [...] cum kamoka Unam <i>subbam</i> ex purpianis factam coloris rubei 1524: Item omnia vestimenta mea, [...] <i>subbas</i> item tres <i>subbe</i> due cum armelnus item <i>subba</i> una 1525: Item pro una <i>suba</i> facienda legamus <i>subam</i> nostram hermellinam Item [...] <i>subam</i> faciendam <i>subam</i> nostram mardurinam Item ad <i>subam</i> faciendo Item [...] <i>subam</i> [...] contectam viridi damasco Item <i>subam</i> cottidianam pergamal Item <i>subam</i> [...] damasci viridis Item <i>subam</i> panni rubei pergamal cottidianam Iste ancille [...] ac <i>subam</i> de pergamal rubeo</p>

Magyar	Jelentése	Latin magyarázat	Előfordulás, alak
szederjes	A brunaticus szinonimájaként jelenik meg, valószínűleg a lila megfelelője volt. ⁸⁵		1493: unam tunicam <i>sederyes</i> chemelet Item [...] duas subas, unam [...] <i>sederyes</i> camoka 1507: item unam tunicam de atlacz <i>zederyes</i> gemmatam 1510: parvam tunicam coloris <i>zed[erjes]</i> 1519: Tunicas quatuor [...] unam due coloris <i>zederes</i> 1525: Item casulam brunaticam <i>zederyes</i> de veluto casulam de veluto brunatico <i>zederyes</i>
szekfűszín			1525: Item [...] <i>zoknyā zekfjzŷyn</i> <i>zoknyā tres</i> , [...] <i>alterum zekfjzŷyn</i> Iste ancille [...] <i>tres zoknyā</i> [...] <i>zekfjzŷyn</i>
szoknya	Az egybeszabott gótikus női ruhát 14. századtól felváltotta a mellénnyel és egy vagy két vállpánttal rögzített szoknya. Azonban még a kora újkorban is a szoknya alatt nemcsak a mai értelemben vett szoknyát értették, hanem a teljes ruházatot, a váll és derék is hozzátartozott, hozzávarrták. A 16. században még ugyanazon szövetből készültek, a 17. században már nem feltétlenül. ⁸⁶		1525: <i>zoknyā unum rubeum de panno Italico</i> Item [...] <i>zoknyā zekfjzŷyn</i> Item [...] <i>zoknya de Londiis viridi zoknyā tres</i> <i>tres zoknyā</i>
szorító	Öv (a végrendeletekben az övek és majcok felsorolása között található). ⁸⁷		1525: Item <i>zorito duo</i>
szövetnek	Viasszal bevont kenderkötél vagy szövet, amelyet ünnepekkor szabad ég alatt égetnek, gyúlékony anyaggal átitatott gyertya, fáklya. Valószínűleg csak kültéren használták, ünnepélyes eseményekkor. Esetleg gyertyatartót is jelenthet. ⁸⁸	longa candela	1501: Item unam longam candelam vulgo <i>Zewethnek</i> Item unam longam candelam vulgo <i>zevednek</i>

Magyar	Jelentése	Latin magyarázat	Előfordulás, alak
szőrirha	Az irha timsóval, később zsiradékkal cserzett, fehér vagy sárga színű, bársonyos felületű puha bőrfajta. A Schlägli szójegyzék szerint hasi bőr. ⁸⁹		1525: Item <i>zoryrha</i> unum de nigro veluto bullatum
szuperlát	Oszlopos vagy mennyezetes ágyra való függöny vagy kárpit, a fekvőhely fölé boruló textília, általában öt-hét-kilenc darabból álltak, sátor alakban a középére helyezett koszorú tartotta. ⁹⁰		1471: <i>superluch</i> unacum tunicam
tábit	Habos, színjátzó selyem, sokszor fémfonalas mintázatú, egy árban volt a jó minőségű kanavásszal, főleg női ruhák, és ünnepi viselet anyaga. ⁹¹		1505: Item de <i>Thabýth</i> habeo wlnas XVIII
tafota	Vászonkötéssel készült könnyű selyemszövet, ünnepi és otthoni viselet, sokszor az egyformán ruházott udvari leányok szoknyái készültek belőle, az atlasznál olcsóbb. ⁹²		1471: unum manicale de <i>Thafatha</i> ⁹³ 1510: Item de <i>thaphotha</i> zeld lego Item tunicam de <i>thaphotha</i> 1524: Item [...] nostram srtagulatam vulgo Kabanýcza de <i>taphota</i> viridi 1525: tria indumenta de nigro <i>thaphota</i> Item [...] torale paplan turcale nigrum deauratum cuius fimbrie undique sunt disposite de rubeo <i>thafota</i>
testszín	Bőrszínű, világos barna, vagy világos cinóberpiros, világos narancs. ⁹⁴		1525: una casula atalasý coloris <i>testzýn</i>
tompa	Barna vagy lassú, rest. ⁹⁵		1475: duas vacas [...] et alia <i>thompa</i> barna
tulok ⁹⁶		(taurus)	1503: Item [...] lego unum <i>thwlwk</i>
urasposztó ⁹⁷		tunica rubea	1510: et tunicam rubeam, qua vocatur vulgo <i>vrazpoztho</i>
üsző ⁹⁸		vitulum	1503: Item [...] ac unum vitulum vulgo <i>ýzew</i> Item [...] et unum vitulum vulgo <i>izew</i>
véka	Nagysága változó, egy nagyobb mennyiség része. Értékei 13,43–52,08 liter és 10,07–46,56 kg között változnak terület szerint. ⁹⁹		1477: octo <i>weka</i> pabulis

Magyar	Jelentése	Latin magyarázat	Előfordulás, alak
velesz	Más néven <i>barhent</i> . Finom selyem- vagy gyapjúszövet, fonákja bolyhosítva. ¹⁰⁰		1510: Item [...] unam jopam de <i>veles</i>
Veronika			1459: <i>Veronika</i>
vörös ¹⁰¹			1493: Item [...] duas subas, [...] et aliam [...] <i>veres</i> chemeleth
zafir ¹⁰²			1524: Item tria monilia [...] in quorum uno est <i>saphires</i> Item anulos aureos duodecim cum lapidibus preciosis <i>saphirus</i> 1525: Item pro periclide <i>saffirum</i> ac rwbýnt ac grandem unam gemmam
zománcos	Részleges vagy teljes felolvadás útján keletkezett, túlnyomórészt üvegszerűen megdermedt szervetlen, főként oxidokból álló massa, az eljárás folyamán a fém és üveg tartósan összeolvad. A porrátrört, festett üveget péppé hígítva felkenik a fémfelületre, majd kemencében kiégetik. A középkorban főleg a bizánci hatás volt meghatározó. Típusai: áttört ~, rekesz~, beágyazott vagy vésett ~ és erdélyi ~. ¹⁰³		1525: Item vittas duas, alteram <i>zomanczos</i> super rubeum atalasium per totum deauratum
zöld ¹⁰⁴			1510: Item de thaphotha <i>zeld</i> lego

Megjegyzések a táblázathoz

- A** 25.; **B** I. 187.; **C** 27–28.; **D** 27–28.; **E** I. 8–832.; **F** I. 170–171.; **G** 87.; **J** 156., 159.; Sipos Enikő: Mária királyné díszruhájának restaurálásáról. *Művészettörténeti Értesítő* 34, No. 3–4 (1985): 142.
- Asszonyi I. **B** I. 201–202.; **D** 33.; **F** I. 189.; **G** 92.; **M** 44–45.
- B** I. 218.; **C** 56.; **D** 38–39.; **E** I. 86.; **F** I. 194.; **G** 94.; **H** I. 275.; **J** 159., 216.; **K** 13–14.; **M** 48.
- B** I. 395.; **C** 65.; **D** 45.; **G** I. 319., Zolnai Gyula: *Nyelvemlékeink a könyvnyomtatás koráig*. Budapest: MTA, 1894. 207.; Hegedűs Attila – Papp Lajos (szerk.): *Középkori leveleink i. m.* 61.
- B** I. 441.; **D** 52.; **F** I. 253.; **M** 78.
- B** I. 447–448.; **D** 53.; **E** I. 83–85.; **F** I. 254–255.; **G** 104.; **J** 157–158., 217.; **K** 16.; **M** 79.; Gombocz Zoltán: Régi török jövevényszavaink. *Magyar Nyelv* 8, No. 9 (1912): 403.
- Lehet violaszín is. **B** V. 1102.; **C** 84.; **D** 892.; **F** III. 692–693.; **G** 635.; **H** I. 359.; Szamota István (szerk.): *A schlägli magyar szójegyzék a XV. század első feléből* 94.; Szende Katalin, Ezüstöv, rókaprém, vászonkendő. Viselet- és textíliakultúra a késő középkori Sopronban, Pozsonyban és Eperjesen. *Századok* 137, No 2 (2003): 430.; Szende Katalin: *Oththon a városban. Társadalom és anyagi kultúra a középkori Sopronban, Pozsonyban és Eperjesen*. (Társadalom és művelődéstörténeti tanulmányok 32.) Budapest: MTA TTI, 2004. 163–164.
- B** I. 1124.; **D** 104.; **F** I. 425.; **L** I. 419., 722.; **M** 112.

- 9 A lányok pedig koszorút vagy pártát, az asszonyok gyűrűket kaptak. **E I.** 40–43.; Takáts Sándor: A magyar felimeg. In: Uő: *Történelmi miniatűrök*. Budapest: Genius, [É. n.], 471., ugyanezt l. még: Benda Kálmán (s. a. r.): Takáts Sándor: *Művelődéstörténeti tanulmányok a XVI–XVII. századból*. (Nemzeti Könyvtár: Művelődéstörténet) Budapest: Gondolat Kiadó, 1961. 226–227., 230–231.; Takáts Sándor: Menyegzőmeghívások és lakodalmi szokások régente. In: Uő: *A régi Magyarország jökedve*. Budapest: Athenaeum, 1921. 115–116. ugyanezt l. még: Takáts Sándor: *Művelődéstörténeti i. m.* 321.; Flórián Márta: Öltözködés. In: Balassa Iván (főszerk.): *Magyar Néprajz*. I–VIII. köt. Budapest: Akadémiai Kiadó, 1988–2011. IV. 594.; László Emőke: Textilmunkák. In: Radvánszky Béla: *Magyar családélet i. m.* I. 315.
- 10 A népviseletben a copfot vastagították, ágait vászoncsíkokba, a kész fonatot díszpántlikába csavarták, végénél és hajtőnél szalagsokkal díszítették, melyet Pécssett csapnak neveztek. **D** 113.; **L II.** 412.; Flórián Márta: Öltözködés i. m. 695., 697.
- 11 **B I.** 908.; **D** 115.; **M** 122.
- 12 Az eredetileg alacsony dobogóra készült *csatma* takarók jellemzője, hogy ismétlődő díszítménnyel kitöltött tükrüket keskeny csík választja el a keretsávtól. Marko Kostrenčić (szerk.): *Lexicon Latinitatis medii aevi Iugoslaviae*. I–VII. köt. Zagrabiae: Instituti historici Academiae scientiarum et artium Slavorum meridionalium, 1969–1978. I. 212.; Pásztor Emese: No. 100. In: Gerelyes Ibolya (szerk.): *Nagy Szulejmán és kora*. Budapest: Magyar Nemzeti Múzeum, 1994. 99.; Pásztor Emese: No. IV.12. In: Mikó Árpád – Verő Mária (szerk.): *Mátyás király öröksége. Késő reneszánsz művészet Magyarországon (16–17. század)*. I–II. köt. Budapest: Magyar Nemzeti Galéria, 2008. I. 144–145.
- 13 Színe Calepinus szerint kék. **A** 73.; **B I.** 940., III. 357.; **D** 119.; **E I.** 88.; **F I.** 495.; **G** 141.; **H II.** 21.; **J** 136–139., 219.; **K** 21.; **M** 125.; Benkő Loránd: Olasz eredetű régi magyar kelmenevek. In: Bereczki Gábor – Molnár József (szerk.): *Lakó-émlékkönyv. Nyelvészeti tanulmányok*. Budapest: ELTE, 1981. 35.; László Emőke: Textilmunkák i. m. 311.
- 14 **B I.** 1181.; **C** 194.; **F I.** 591.; **G** 155.; **H III.** 1–2.; **J** 158., 218.; **K** 22.; **M** 144.
- 15 **B I.** 1208.; **D** 150.; **E I.** 28–29.; **F I.** 618.; **L I.** 575–576.; K. Csilléry Klára: *A magyar népi kialakulásának kezdetei*. Budapest: Akadémiai Kiadó, 1982. 215.
- 16 **B I.** 1310.; **D** 161.; **E I.** 37.; **F I.** 688.; **G** 163.; **L I.** 629–630.; **M** 155.
- 17 **B VI.** 881.; **G** 755.; Bogdán István: *Magyarországi hossz- és földmértékek a XVI. század végéig*. (A Magyar Országos Levéltár kiadványai, IV. Levéltár- és történeti forrástudományok 3.) Budapest: Akadémiai Kiadó, 1978. 32.
- 18 **B II.** 619–620.; **D** 219–220.; **E I.** 107.; **F I.** 852.; **G** 220.; Szende Katalin: *Otthon a városban i. m.* 155.
- 19 **C** 262.; **D** 212., 592.; **F I.** 829.; **J** 222., 230.; **K** 35.; **M** 195.; László Emőke: Textilmunkák i. m. 310.
- 20 A hosszűkendőt az újkorban gyakran *fedélnek* hívták Esztergom, Nyitra, Nógrád és Sopron megyében, illetve a Garam mentén. A *fidel* hosszú sálszerű kendő volt Komárom megyében. **A** 33., 324., 325.; **B II.** 630.; **D** 221.; **E I.** 105.; **F I.** 859.; **G** 222.; **H IV.** 42.; **J** 81.; Bátky Zsigmond: *Fédel. Magyar Nyelv* 5, No. 7 (1909): 324.; Ujváriné Kerékgyártó Adrienne: *A magyar női haj- és fejviselet*. Budapest: Budapesti Királyi Magyar Pázmány Péter Tudományegyetem Néprajzi Intézete, 1937. 11.; Flórián Márta: Öltözködés i. m. 706.; Szende László: *Piast Erzsébet és udvara (1320–1380)*. Doktori disszertáció. Budapest: ELTE BTK, 2007. 160.; Hegedűs Attila – Papp Lajos (szerk.): *Középkori leveleink i. m.* 464.
- 21 **B II.** 659–660.; **D** 230–231.; **F I.** 861.; **G** 224.; **M** 196.
- 22 **D** 223.
- 23 **B II.** 659–660.; **D** 230–231.; **F I.** 867.; **G** 225.; **M** 196–197.; Iványi Béla: Pótlék az Oklevélszótárhoz. *Magyar Nyelv* 25, No. 5–6 (1929): 235.
- 24 **D** 223., 231.; Iványi Béla: Pótlék az Oklevélszótárhoz i. m. 235.
- 25 Analógiája lehet a félatlasz és féltafota, melyek az eredeti anyag pamut- vagy lenvetüléssel szőtt változatai. **C** 468.; **J** 222.

- 26 A *firiskó* Erdélyben vászonkabátot jelentett az újkorban. **A** 207.; **B** II. 955.; **D** 247.; **F** I. 918.; **G** 237.; **L** V. 513.; Szamota István (szerk.): *A schlägli i. m.* 54.; Tagányi Károly: A besztercei szószerzet kultúrtörténeti jelentősége. *Századok* 27, No. 4 (1893): 322.
- 27 Takáts szerint a fodor magyar posztót is jelenthetett. **A** 41., 300.; **B** II. 862.; **D** 249.; **F** I. 933.; **G** 290.; **L** II. 168.; **M** 204.; Takáts Sándor: Nyelvtörténet. *Századok* 40, No. 3 (1906): 206.
- 28 **A** 114.; **B** II. 918.; **C** 282.; **D** 260–261.; **E** I. 57.; **F** I. 960.; **G** 249.; **K** 26.; Benkő Loránd: Olasz eredetű kelmenevek i. m. 39.; Flórián Márta: Öltözködés i. m. 633.
- 29 **B** II. 952.; **D** 278.; **F** I. 971–972.; **H** IV. 141.
- 30 **D** 283.; **G** 259.; Zolnai Gyula: *Nyelvemlékeink i. m.* 207.; Hegedűs Attila – Papp Lajos (szerk.): *Középkori leveleink i. m.* 61.
- 31 Jeleníthet finom gyolcsfajtát és süveget is – utóbbi a latin *galerumból* alakult ki. **A** 133.; **B** II. 1020.; **C** 289.; **D** 291.; **E** I. 45–46.; **F** I. 1019–1020.; **G** 263.; **H** IV. 182.; **K** 27.; **M** 213.; Tagányi Károly: A besztercei szószerzet i. m. 314.; Szamota István (szerk.): *A schlägli i. m.* 53.
- 32 **B** II. 1062.; **C** 294., 299.; **D** 300.; **E** I. 70., 96.; **F** I. 1052.; **G** 266., 620.; **H** IV. 199.; **L** I. 72.; Szamota István (szerk.): *A schlägli i. m.* 54.; Apór Péter: *Metamorphosis Transylvanie* (1736). In: Mojzsis Dóra (szerk.): *Régi magyar öltözködés. Viseletek dokumentumok és források tükrében.* (Magyar Hírmondó) Budapest: Magvető Kiadó, 1988. 362–363.; Kővári László: *Viseletek a nemzeti fejedelmek korából.* In: Mojzsis Dóra (szerk.): *Régi magyar öltözködés i. m.* 441.; Flórián Márta: *Öltözködés i. m.* 674.
- 33 **B** II. 1123.; **C** 297., 467.; **D** 307.; **E** I. 88.; **F** I. 1095.; **G** 272.; **H** IV. 212–213.; **J** 125–126., 224.; **K** 28–29.; Takáts Sándor: *Nyelvtörténet i. m.* 203.; Benkő Loránd: Olasz eredetű kelmenevek i. m. 40.
- 34 **B** II. 1183.; **D** 317.; **F** I. 1127.; **G** 276.
- 35 **B** II. 1181.; **D** 315.; **G** 276.; **M** 229.
- 36 Olvasó: **B** IV. 1053.; **D** 711.; **F** II. 1078.; **G** 541. Gyöngyház: **B** IV. 1227.; **D** 322.; **F** I. 1135.
- 37 **A** 224.; **B** II. 1296.; **C** 303.; **D** 333.; **F** II. 23.; **G** 291.; **H** IV. 246–247.; **L** II. 395.; **M** 239.
- 38 Az újkori népviseletben abrosz méretű lepel egyszerűen a fejre borítva, fejrevaló kendő, mely a napsütés ellen véd. Somogyban a takarító hosszú sálszerű kendő, Tolna-Tamásin fehér fejrevaló, mely mint sátor fedi a fejeket, négyszög formába ügyesen összehajtván, Szigetváron a kontyhoz tűzött, hímzett téglalap alakú fátyol, melynek szélét előre húzza a menyecske és kezével összefogja, csak igen díszes ünnepélyes alkalmakkor viselték. **B**. VI. 26.; **G** 290., 298.; Kerékgyártó Adrienne: *A magyar női haj- és fejviselet. i. m.* 11., 75., 77.; Flórián Márta: *Öltözködés i. m.* 705.
- 39 **C** 304., 306.; **D** 373.; **F** II. 98.; **G** 321.; **H** IV. 256.; **J** 172., 226.; **K** 12–13.; Takáts Sándor: *Nyelvtörténet i. m.* 208.
- 40 **B** III. 127.; **D** 414.; **E** I. 82.; **F** II. 238.; **G** 358.; **L** II. 641.; Hutterer Miklós: Sallang és islóg. *Magyar Nyelv* 55, No. 3 (1959): 409.; Hegedűs Attila – Papp Lajos (szerk.): *Középkori leveleink i. m.* 464.
- 41 **C** 353.; **F** III. 609.; **H** V. 392.; **J** 98.; Szamota István (szerk.): *A schlägli i. m.* 30.; Varjú Elemér: A magyar viselet a középkor végén i. m. 488–489.; Szende Katalin: *Otthon a városban i. m.* 151–152.
- 42 **E** I. 69.; **G** 375.; Szamota István (szerk.): *A schlägli i. m.* 54., 55.; Tagányi Károly: A besztercei szószerzet i. m. 322.
- 43 **D** 435.; **G** 375.
- 44 **B** III. 357.; **C** 96.; **D** 443–444.; **E** I. 85–86.; **F** II. 338.; **G** 378.; **H** II. 23–24.; **J** 158., 227.; **K** 31–32.; **M** 324.; Benkő Loránd: Olasz eredetű kelmenevek i. m. 36.
- 45 MNL DL 59 593.
- 46 **D** 463.
- 47 **D** 464.
- 48 **B** III. 420.; **C** 107.; **D** 459.; **E** I. 14–15.; **F** II. 389.; **G** 383–384.; **M** 331.; Csilléry Klára: *A magyar népi lakáskultúra i. m.* 280–281., 283.; Vadász Erzsébet: Lakás, bútortart. In: Radvánszky Béla: *Magyar családélet i. m.* I. 298–299.; Benkő Loránd: Olasz eredetű kelmenevek i. m. 38.; László

- Emőke: Magyar hímzett és selyemkárpitok a 16–17. századból. *Ars Decorativa* 12 (1992): 61.
- 49 A palócoknál az újkorban a bő kötény egyik fajtája. Jelentheti még, hogy a menyasszony feje egy önkezével fonott és szövött fél lepedővel deréigig be van takarva, elől pedig a mellénél összefogva, Vas megyében lepedő alakú, vastagabb anyagú fejre négyyszögletesen illesztett kendő. **B** III. 459.; **D** 465.; **F** II. 418.; **L** III. 109.; **M** 337.; Kerékgyártó Adrienne: *A magyar női haj- és fejviselet. i. m.* 13–14.; Flórián Márta: Öltözködés i. m. 705.
- 50 **B** III. 482.; **D** 468.; **F** II. 426–427.; **G** 388.; **M** 338–339.
- 51 Csat: **B** I. 911.; **D** 115–116.; **F** I. 485.; **G** 139.
- 52 **B** III. 908.; **D** 508.; **E** I. 82.; **F** II. 321.; **G** 414.; **M** 362.; Flórián Márta: Öltözködés i. m. 695., 720.
- 53 **B** III. 914.; **C** 364.; **D** 509–510.; **F** II. 514–515.; **G** 415.; **L** III. 228–231.; **M** 364–365.; Tarr László: *A kocsai története*. Budapest: Corvina, ² 1968. 191–199.
- 54 **A** 224.; **B** III. 1072.; **D** 536.; **E** I. 70.; **F** II. 610.; **G** 428.; **H** 85.; **L** III. 301.; **M** 385.; Varjú Elemér: *A magyar viselet a középkor végén i. m.* 490.; Flórián Márta: Öltözködés i. m. 636.
- 55 MNL DL 59 593.
- 56 **A** 192., 204.; **B** III. 1116.; **D** 541.; **F** II. 623–624.; **G** 431.; **L** III. 310.; **M** 388.; Szamota István (szerk.): *A schlägli i. m.* 53.; Hegedűs Attila – Papp Lajos (szerk.): *Középkori leveleink i. m.* 464.; Simonyi István: *Násfa-történet*. Szakdolgozat. Budapest, ELTE BTK, 2005. 29–30.
- 57 **B** III. 1126.; **D** 543–544.; **F** II. 625–626.; **G** 433.
- 58 Az újkorban a kötő Hugyagon cifra, rojtos selyemkendő aranyos homlokkötővel. **A** 289.; **D** 542.; Kerékgyártó Adrienne: *A magyar női haj- és fejviselet i. m.* 24.
- 59 **D** 572.; **F** II. 716–717.; **G** 447.
- 60 A keszkenő is lehetett lengeteg. **A** 170.; **B** III. 1412.; **G** 455.; Kerékgyártó Adrienne: *A magyar női haj- és fejviselet i. m.* 12.
- 61 **D** 534.; **F** II. 755.
- 62 Korábbi értelmezése volt a zománcos, azonban ezt a későbbi kutatás kizárta. **B** IV. 70.; **D** 607.; **F** II. 819.; **J** 230.; **M** 446.; Takáts Sándor: *Nyelvtörténet i. m.* 201.; Pásztor Emese: Száz év múltán – ismét a „majc-kérdéshez”. *Ars Decorativa* 18 (1999): 7–36.
- 63 **C** 409.; **D** 617.; **F** II. 845.; **M** 453.
- 64 **C** 412.; **D** 622.; **E** I. 28.; **F** II. 863.; **G** 477.; Csilléry Klára: *A magyar népi lakáskultúra i. m.* 214.
- 65 **B** IV. 739.; **C** 435.; **D** 680.; **E** I. 119–121.; **F** II. 999–1000.; **G** 514.; **M** 488.; Szamota István (szerk.): *A schlägli i. m.* 93.; Takáts Sándor: *Nyelvtörténet i. m.* 201–202.; Takáts Sándor: Még egy kis nyelvtörténet. *Századok* 40, No. 7 (1906): 637–638.; Zolnai Gyula: Válasz Takáts Sándornak „Még egy kis nyelvtörténet. cz. cikkére. *Századok* 40, No. 9 (1906): 832–833.; Kolba Judit: Ötvösség i. m. 322–323.; Simonyi István: *Násfa-történet i. m.*
- 66 **B** IV. 750.; **F** II. 1027.; **M** 491.; Pais Dezső: A -né képzők. *Magyar Nyelv* 47, No. 1 (1951): 1., 4., 8–9.; Ferenczy Géza: Férjes nőink névviseleése és egyenjogúságuk. *Magyar Nyelv* 68, No. 4 (1972): 464.; Németh K. Bódog: A -né képző történetéhez. *Magyar Nyelv* 86, No. 3 (1980): 461–462.
- 67 **B** IV. 874.; **D** 689.; **E** I. 117–118.; **G** 524.; Flórián Márta: Öltözködés i. m. 720.; Kolba Judit: Ötvösség i. m. 322.
- 68 **D** 742.
- 69 **A** 71.; **B** V. 55.; **C** 469.; **D** 746.; **F** I. 43–36., 92.; **G** 562.; **K** IV. 174.; **M** 571.; Csilléry Klára: *A magyar népi lakáskultúra i. m.* 224.; László Emőke: Magyar hímzett és selyemkárpitok i. m. 62.
- 70 A régészeti adatok összegyűjtését és feldolgozását 2006-ig I. Kelényi Borbála: *Pártaviselet a 14–17. századi Magyarországon*. Szakdolgozat. Budapest: ELTE BTK, 2006.; legutóbbi részletes összefoglalását I. Selmeczi László: „Istentül adattál édes szűz koronám”. Adatok a párta történetéhez a Kárpát-medencében. *Ethnographia* 117, No. 1 (2006): 17–64.; **B** V. 90–91.; **C** 473.; **D** 750–751.; **E** I. 102–104.; **F** III. 114–115.; **G** 565.; **M** 577.; Flórián Márta: Öltözködés i. m. 700.; Kerékgyártó Adrienne: *A magyar női haj- és fejviselet. i. m.* 8–10., 47–49., 71–72., 82., 98–101., 105–

- 108., 110., 112–114., 117–118., 121–123.; László Emőke: Textilmunkák i. m. 319.; H. Kolba Judit: Ötvösség és ötvösmunkák In: Radvánszky Béla: *Magyar családélet i. m. I.* 320–330, 323–324.; Szende Katalin: *Oththon a városban i. m.* 155.
- 71 C 467., 468., 476., 487.; D 768.; J 127.; K 38.
- 72 C 468., 545.; D 789–790.; F III. 313–314.; J 127., 233.; K 41.
- 73 C 468.; D 790.; F III. 314–315.; G 582.; J 127–128., 233.; K 42.; S. Hámori Antónia: Popri – purpián. *Magyar Nyelv* 84, No. 1 (1978): 79–81.
- 74 L. ráctaft és taft. D 795–796.; J 156., 158., 233.
- 75 B V. 578.; D 814–815.; F III. 431.; G 597.; M 652.
- 76 B V. 641.; C 583.; D 819.; F III. 460.; G 600.; M 659.
- 77 B V. 643.; D 820.; F III. 461.; G 600.; Implom József: A szarvasmarhanevek 2. *Magyar Nyelv* 84, No. 2 (1978): 254.
- 78 Mint *flaveus*, de Bertényi Iván szerint a *flaveus* kék. L. Bertényi Iván: A kék és az arany heraldikai mázák megnevezése középkori latin nyelvű címeres leveleinkben. In: Draskóczy István (szerk.): *Scripta manent. Ünnepi tanulmányok a 60. életévét betöltött Gerics József professzor tiszteletére.* Budapest: ELTE, 1994. 108.; A 126.; B V. 706.; D 831.; F III. 489–490.; G 606.; H VI. 108. M 672.;
- 79 B V. 803.; D 842.; E I. 137.; F III. 524–525.; M 683.; Kolba Judit: Ötvösség i. m. 328.; Szende Katalin: *Oththon a városban i. m.* 187–179.
- 80 B V. 850–851.; C 468., 594.; D 849.; E I. 88.; F III. 553.; G 615.; J 125–126., 226.; K 44.; M 690.; Takáts Sándor: *Nyelvtörténet i. m.* 203., 207.; Benkő Loránd: Olasz eredetű kelmenevek i. m. 38.
- 81 Megjegyzendő, hogy nincs köze a német Schaubé szóhoz. J 97.; Kubinyi András, Főúri és nemesi végrendelkezés i. m. 337.; Szende Katalin: *Oththon a városban i. m.* 150.; D I. 68–69., 96–99.; Varjú Elemér: A magyar viselet a középkor végén. In: Domanovszky Sándor (szerk.): *Magyar művelődéstörténet. I–V. köt.* Budapest: Magyar Történelmi Társulat, 1939–1942. II. 488–490.
- 82 B V. 910–911.; C 633.; D 863.; F III. 609.; G 619–620.; L IV. 492–496.; M 692.
- 83 DL 85 207
- 84 DL 59 593
- 85 Lehet violaszín is. B V. 1102.; C 84.; D 892.; F III. 692–693.; G 635.; H I. 359.; Szamota István (szerk.): *A schlägli i. m.* 94.; Hegedűs Attila – Papp Lajos (szerk.): *Középkori leveleink i. m.* 464.; Szende Katalin, Ezüstöv i. m. 430.; Uő: *Oththon a városban i. m.* 163–164.
- 86 B V. 1398.; D 930.; E I. 80–82., 89.; F III. 777.; G 657–658.; J 86.; L V. 72–74.; M 791.; Szamota István (szerk.): *A schlägli i. m.* 57.
- 87 A 41.; B V. 1429.; D 935.; G 663.
- 88 A 38., 122., 132., 193., 194.; E I. 23., 26–28., 372.; F III. 799.; G 666.; M 793–794.
- 89 A rátétes díszítéssel – csík alakban vagy mintásan kivágott anyagot illesztenek egy másik anyag fölé – készített suba neve a népviseletben a 19. századtól irhás. B III. 115.; C 349.; F II. 232.; G 357.; L IV. 306–308., 493–494.; Szamota István (szerk.): *A schlägli i. m.* 56.
- 90 D 864–865.; E I. 26., 28.; G 620.; J 81.; Szamota István (szerk.): *A schlägli i. m.* 54., 55., 93.; László Emőke: Magyar hímzett és selyemkárpitok i. m. 78–80.; Vadász Erzsébet: Lakás, bútortzat. In: Radvánszky Béla: *Magyar családélet i. m. I.* 307.
- 91 B VI. 5.; C 652.; D 949.; E I. 87–88.; F III. 817–818.; J 163., 237.; K 47.; M 804.; S. Hámori Antónia: Tábit – tabin. *Magyar Nyelv* 84, No. 2 (1978): 211–213.
- 92 B VI. 9.; C 653.; D 950–951.; E I. 86–87.; F III. 820.; G 671.; J 162., 237.; K 46.; M 804–805.; Benkő Loránd: Olasz eredetű kelmenevek i. m. 37.; Pásztor Emese: „Tafota, melyre az virágokat írták”. *Ars Decorativa* 16 (1997): 35–47.
- 93 DL 59 593.
- 94 B VI. 267.; D 982.; Pásztor Emese: *Tafota i. m.* 38.
- 95 B VI. 358–359.; D 998–999.; F III. 937–938.; G 707.; M 852.

- 96 **B** VI. 489.; **D** 1017–1018.; **F** III. 1000.; **G** 720.; **M** 869.
- 97 Posztó l.: **B** V. 329.; **D** 784–785.; **F** III. 265.; **G** 579.; **J** 236.; **K** 40.
- 98 **B** VI. 683.; **D** 1042.; **F** III. 1056–1057.; **G** 735.; **M** 895.; Kertész Manó: Az állatok kicsinyeinek neve a magyarban. *Magyar Nyelv* 7, No. 6 (1911): 295.; K. Palló Margit: Űz, üsző. *Magyar Nyelv* 53, No. 1–2 (1957): 215.
- 99 **B** VI. 901–902.; **C** 690.; **D** 1077.; **F** III. 1107–1108.; **G** 756.; **M** 914.; Bogdán István: *Magyarországi űr-, térfogat-, súly- és darabmértékek 1874-ig.* (A Magyar Országos Levéltár kiadványai, IV. Levéltár- és történeti forrástudmányok 7.) Budapest: Akadémiai Kiadó, 1991. 360–367.
- 100 **D** 1077.; **F** III. 1110–1111.; **G** 757.; **H** I. 324.; **J** 148–151., 217., 238.; **K** 52.; Tagányi Károly: A besztercei szószedet i. m. 323.; Szamota István (szerk.): *A schlägli i. m.* Budapest: MTA, 1894. 57.; Borovszky Ida: Későközépkori és reneszánsz szövőművészet Magyarországon. In: Galavics Géza (szerk.): *Magyarországi reneszánsz és barokk. Művészettörténeti tanulmányok.* Budapest: Akadémiai Kiadó, 1975. 157.; Benkő Loránd: Olasz eredetű kelmenevek i. m. 37.
- 101 **B** VI. 935–936.; **D** 1105–1106.; **F** III. 1178.; **G** 784.; **M** 935.
- 102 **A** 282.; **B** VI. 1179.; **D** 1110.; **G** 786.; **F** III. 1182.; **M** 938.
- 103 **B** VI. 1218., 1219.; **C** 708.; **D** 1113.; **F** III. 1195–1196.; **G** 788.; **M** 942.; P. Alcsuti Katalin: *Régi magyar ékszerek.* (Officina Képeskönyvek) Budapest: Officina, 1940. 5.; Erhard Brepohl: *Iparművészeti zomántechnika.* Budapest: Műszaki Könyvkiadó, 1984. 13.; Ötvös Nagy Ferenc: *Zománcművesség.* Budapest: Scolar Kiadó, 1997. 23., 103.; Simonyi István: *Násfa-történet i. m.* 53–56.
- 104 **B** VI. 1222–1223.; **D** 1113–1114.; **F** III. 1197–1198.; **G** 788.; **M** 943.

2. melléklet: Felhasznált források*

<i>Dátum</i>	<i>Név</i>	<i>Jelzet</i>
1453	Kudui Dényi Miklós özvegye, Gyendai Dorottya	MNL OL DL 30 316.
1459	Rákóci István felesége, Palágyi Péter özvegye, Katalin	MNL OL DL 15 326.
1460–1480	Pazdicsi Semsei Vilmos özvegye, Gimesi Forgács Margit	MNL OL DL 85 207.
1463	Gimesi Forgács György özvegye, Apponyi Anna	MNL OL DL 59 496.
	Mihályfalvi Don György özvegye, Asszonyfalvi Lőkös Ilona	MNL OL DL 86 393.
1464	Tari György felesége, Derencsényi Katalin	MNL OL DL 17 410.
1470	Frangepán Márton felesége, Alsólendvai Bánfi Dorottya	MNL OL DF 282 443.
1471	Gimesi Forgács Benedek özvegye, Gyulai Borbála	MNL OL DL 59 593.
	Gimesi Forgács György özvegye, Apponyi Anna	
	Zicsi Benedek özvegye, Szerdahelyi Imrefi Anna	MNL OL DL 81 718.
1473	Alagi Miklós felesége, Fancali Lengendi Zsófia	MNL OL DL 17 432.
	Hédervári Imre felesége, Garai Anna	MNL OL DL 91 004.
1474	Zejanahrasztjai Gergely özvegye, Katalin	MNL OL DL 35 686.
1475	Ómarjai Zsuzsanna	MNL OL DL 29 003.
	Kállói Lőkös Lőrinc özvegye, Anna	MNL OL DL 56 000.
1476	Sávolyi Demeter özvegye, Dorottya	MNL OL DL 17 765.
1477	Semsei László felesége, Szentmiklósi Liptói Erzsébet	MNL OL DL 85 072.
1480–1500	Gimesi Forgács Gergelyné Dobó Zsófia	MNL OL DL 34 993.
1480–1510	Peresznyei Kersar István özvegye, Ilona	MNL OL DF 232 034.
1486	Farkas Miklós felesége, Béri Zsófia	MNL OL DL 45 285.
	id. Dobokai Miklós özvegye, Katalin	MNL OL DL 36 397.
1489	Kisfaludi Pete Fülöp felesége, Kéri Veronika	MNL OL DL 74 537.
	Frangepán Zsigmond özvegye, Ilona	MNL OL DL 66 608.
	Kapi Sándor özvegye, Borbála	MNL OL DL 64 482.
1491	Forgács Albert felesége, Nofri Brigitta	MNL OL DL 19 749.
	Berzsei György felesége, Mehez Erzsébet	MNL OL DL 19 756.
1493 e.	Várdai János özvegye, Bátmonostori Töttös Orsolya	MNL OL DL 83 023.
1493	Putnoki György felesége, Ettre Margit	MNL OL DL 90 215.
	Szentmiklósi Pongrácz István özvegye, Zsófia	MNL OL DL 94 579.
1495	Brczal Márton felesége, Nofri Katalin	MNL OL DL 62 619.

MAGYAR KIFEJEZÉSEK NŐI NEMESI VÉGRENDELETEKBEN

<i>Dátum</i>	<i>Név</i>	<i>Jelzet</i>
1496	Guti Ország Zsófia	MNL OL DL 88 803.
	Kapi Sándor felesége, Semsei Zsófia	MNL OL DL 71 765.
	Semsei János felesége, Vajdai Borbála	MNL OL DL 85 153.
1497	Brezovai Katalin	MNL OL DL 75 107.
	Compor István felesége, Erzsébet	MNL OL DL 61 083.
1499	Suki János özvegye, Szamosfalvi Mikola Katalin	MNL OL DF 255 173.
1500–1520	Asguti János felesége, Herhelyi Korong Márta	MNL OL DL 75 258.
1501	Török Ambrus özvegye, Tapsonyi Antimus Ilona	MNL OL DL 21 072.
	Olcsai Fisi János özvegye, Erzsébet	MNL OL DL 46 571. MNL OL DL 47 004.
1503	Gersei Pető Miklós özvegye, Margit	MNL OL DL 93 704. MNL OL DL 93 710.
1504	Mikcseveci Boldizsár felesége, Margit	MNL OL DL 34 569. MNL OL DL 34 971.
	Horváth Mátyás felesége, Dorottya	MNL OL DL 34 952.
1505	Várdai Aladár özvegye, Katalin	MNL OL DL 82 224.
1506	Várdai Istvánné, Terjéni/Csúzi Markos Ilona	MNL OL DL 82 238.
1507	Losonci Zsigmond felesége, Homonnai Erzsébet	Varjú Elemér – Iványi Béla: <i>A Tomaj nemzetségbeli Losonczy Bánffy-család története.</i> I–II. köt. Budapest: Hornyánszky Nyomda, 1908–1928. II. 416–418.
	Cece László felesége, Orsolya	MNL OL DL 69 895.
1510	Körtvélyesi Porkoláb Ambrus özvegye, Rákóci Borbála	MNL OL DL 72 133.
	Károlyi Bertalan felesége, Margit	MNL OL DL 84 607.
	Szencsei Ferenc özvegye, Razinai Bocskai Márta	MNL OL DL 94 317.
	Ajtósi Mihály özvegye, Nelepec Klára	MNL OL DL 35 774.
1511	Muzsnai Mátyás felesége, Brigitta	MNL OL DL 62 990.
1514	Miczinski László özvegye, Márta	MNL OL DL 63 993.
1517	Török Bertalan özvegye, Krisztina	MNL OL DL 69 560.
1518	Majtényi Márton felesége, Kálnai Anna	MNL OL DL 73 211– 73 212.
		MNL OL DL 73 217– 73 223.

<i>Dátum</i>	<i>Név</i>	<i>Jelzet</i>
1519	Rozgonyi Istvánné, Hédervári Katalin	MNL OL DL 23 166. MNL OL DL 23 167.
	Désházi Mihály özvegye, Gerefi Zsigmond felesége, Ágota	MNL OL DL 31 025.
1521	Bikli Gergely felesége, Ilona	MNL OL DL 36 906.
	Bolondóci Bánfi János felesége, Szomszédvári Henning Margit	MNL OL DF 256 077.
1522	Tormási Katalin	MNL OL DL 68 538.
1523	Perneszi István felesége, Gersenyi Magdolna	MNL OL DL 47 489.
	Jenech Antal özvegye, Margit	MNL OL DF 278 765.
1524	Frangepán Mihály gróf özvegye, Rozgonyi Borbála	MNL OL DL 89 187.
1525	Nagy Péter felesége, Babindáli Erzsébet	MNL OL DL 104 440.
	Vingárti Geréb Péter és Terebesi Perényi	MNL OL DL 24 152.
	Imre özvegye, Kanizsai Dorottya	MNL OL DL 24 153.
		MNL OL DF 286 364.

* Megjegyzendő, hogy az évszámok nem a végrendelet tételének idejét, hanem annak írott forrásban (pl. tanúkihallgatás) való megjelenését adják meg. A forrásmegjelölés pedig nem adja meg az egyes testamentumok esetében az esetleges későbbi közlés helyét.

HUNGARIAN WORDS IN LATE MEDIEVAL HUNGARIAN NOBLE WOMEN'S LAST WILLS

This study presents Hungarian phrases found in late medieval Hungarian noble women's last wills. As it is known testaments list articles intended for the heirs and heiress and they are written not only in Latin but sometimes also in Hungarian or in Latin and in Hungarian.

It is not extraordinary that these sources contain Hungarian terms since they often occur in other written texts from the 11th century, but texts written entirely in Hungarian increase in number only from the late medieval period, the end of the 15th century, foremost in missilis letters. Five last wills – written in Hungarian – of four noble men are known before the battle of Mohács (1526) and another one testament includes a Hungarian remark, but neither does this belong to a noble woman. Women's last wills appear only in the middle of the 16th century.

The spelling of these words is diversified, because there were no rules of writing down these words, they were usually written following their in Latin letters. In some cases the words occur only in Hungarian, but in other cases they are completed with the Latin meaning.

65 noble women's last wills between 1450 and 1526 are examined in this study, and 34 of them contain Hungarian words. These phrases can be classified by their meaning into several groups: textiles, dresses, jewelleryes, head-dresses, articles for personal use, colours, names, animals, precious stones and agricultural phrases. Textiles occur in the largest proportion, even if they often get their name from the place of their origin. The list of the words can be read in alphabetical order in Supplement.

Keywords Last wills, vernacular literacy, textiles, costumes, jewellery